

DR. MATIJA GOLOB

SOCIOLOŠKI ASPEKTI OBČINSKE SAMOUPRAVNOSTI NA LOŠKEM OBMOČJU PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Uvod

Občinska samoupravnost, ki naj bi uresničevala zamisel o lokalni samostojnosti, je bila v stari Jugoslaviji tudi na območjih z dokaj izrazitimi krajevnimi posebnostmi revna in okrnjena. Območje Škofje Loke s Poljansko in Selško dolino zato ni moglo biti nikakršna izjema, čeprav je bilo več stoletij jedro freisinške fevdalne posesti na Slovenskem ter se je kot tako razvilo v socialno, kulturno in gospodarsko zaokroženo, hkrati pa precej samosvojo teritorialno enoto. V tej zgodovinski razvojni posebnosti lahko iščem vzrok pojavu, da se je določen vpliv izročila o življenju v starejših tipih lokalnih skupnosti na Loškem obdržal sorazmerno dolgo, vse do razdobja, ki je zajeto v naši razpravi. Ta vpliv se je poznal tako v delovanju devetih kmečkih občin, tu in tam pa celo v delovanju občine v sami Škofji Loki. Toda hkrati ne smemo pozabiti na tole, najvažnejše sociološko dejstvo: Splošne družbene razmere v razdobju pred II. svetovno vojno že niso več nudile prave opore občinski samoupravnosti v tradicionalnem smislu. Običaji in stare navade, ki so jih v prejšnjih časih prav lahko uveljavili v delovanju občin, so v tem razdobju tudi na Loškem le životarile. Občine so postale vse bolj odvisne od »nadzorujočega« državnega uradništva. Le-to pa je bilo s svoje strani pokoren izvrševalec tistega, kar je ukazoval meščanski družbeni red po svojih kapitalističnih akterjih, in to ne samo tistih večjih, nekje pri vrhu družbene lestvice, ampak tudi mnogih manjših, ki so bili v neposrednem dotiku z lokalnim življenjem.

Pojem občinske samoupravnosti pred drugo svetovno vojno

Razni naši predvojni pravni teoretiki so bolj ali manj odkrito priznavali, da občinska samouprava, kakršno je dopuščala tedanja država, pač ni bila tisto, kar naj bi ustrezalo ustaljenemu pojmu lokalne samoupravnosti. Vendar so to dejstvo pojasnjevali z nujnostmi modernega časa. Pitamic je npr. že leta 1927 ugotavljal: »Naziranje o naravnih pravicah občine, ki bi bile nedotakljive nasproti zakonu ali celo nasproti ustavi, je danes minilo.« S takimi in podobnimi gledanji so teoretiki v glavnem potrjevali stališča Vidovdanske ustave, Zakona o volitvah v občinska zastopstva v Sloveniji ter Zakona o sreski in občinski samoupravi.

V tridesetih letih se je stanje občinske samoupravnosti izredno poslabšalo. Šestojanuarski režim je občinsko organizacijo kratko malo razgnal. Ostali so le

župani, ki pa jih niso več volili občani, ampak so jih imenovali takrat še delujoči veliki župani oblasti. Tudi nekaj let pozneje, ko je izšel Zakon o občinah, se stanje ni bistveno izboljšalo. Kljub temu, da so bili občinski odbori spet voljeni, je občina vendarle ostala še naprej klavarno orodje državne birokracije. Tej je bila »samoupravnost« vseh samo zaradi tega, ker je bila poceni, tako rekoč zastonj. Hkrati pa je bila občina kar pripraven podaljšek državne pesti. Ljudstvo so na ta način lahko zatirali še s priganjači iz njegovih lastnih vrst.

Zakon o občinah iz leta 1933 je sicer proglasil občino za »samoupravno telo in pravno osebo po javnem in zasebnem pravu«. Poleg tega ji je priznal celo značaj »neprekinjene — naravne in gospodarske — edinice«. Toda to njeno »neprekinjeno naravnost«, ki bi lahko izhajala le iz skupnega prebivanja ljudi na določenem ozemlju in hkrati iz njihovega teritorialnega združevanja preko sosedskih odnosov v tako imenovani krajevni občini, je tako rekoč v isti sapi korigiral z znano komasacijsko klavzulo. Nekakšna »tolazična nagrada« za to izgubo naj bi bili krajevni zbori. Toda vsaj na loškem območju o njihovem delovanju ni nobene sledi.

Čeprav je zakon o občinah iz leta 1933 predvidel izključno le »samoupravne posle občinskih samoupravnih organov« ter s tem opustil staro delitev na »lastni« in »preneseni« delokrog občine, je tudi s tem metal le pesek v oči. Samoupravne posle občine je namreč postavil pod neposredni nadzor državne uprave in se tako dobesedno rogal sleherni demokratični doslednosti. Ne samo to, da je spravil občinsko upravo v popolno odvisnost od takratnega sreskega načelnika, pač pa je vklenil v spone birokratskega tutorstva tudi izvoljeni občinski odbor. Odborove sklepe je potrjevalo nadzorno oblastvo državne uprave. V samoupravne posle občin so se poleg sreskih načelnikov vtikali še ban in celo razni ministri v Beogradu, a vse to s predvidevanjem in dovoljenjem tega kvazidemokratičnega zakona.

Iz nekdanjega župana je zakon iz leta 1933 napravil predsednika občine, ki pa bi moral biti po določbah zakona tipičen birokrat, lokalni policaj, priganjač in zveza z državno birokracijo vseh stopenj. Ta predsednik je moral izvrševati sklepe občinskega odbora in uprave, toda največkrat šele po predložitvi nadzornemu oblastvu in po njegovi odobritvi. Mnogi sklepi občinskega odbora so bili podvrženi celo »višji odobritvi«, kar pomeni, da je moralo preteči precej časa, preden so se prerili skozi labirinte raznih banovinskih uradov ali celo ministrstev. Predsednik je vodil in nadzoroval delo občinskih uslužbencev, odgovarjal za stanje občinske blagajne in vodil krajevno policijo. Tudi kaznoval je lahko slehernega, ki se ni pokoril njegovim zakonitim odredbam, s kaznijo do 50 din globe ali do 24 ur zapora. Predsednik občine je bil dolžan mnogo poročati nadzorstvenim oblastvom državne uprave, posebno v primerih, če se je pokazala potreba po njihovih ukrepih, sodelovanju in pomoči.

Ko smo proučevali delovanje bivših občin na loškem območju pred II. svetovno vojno, smo ugotovili, da je zakon iz leta 1933 povzročil med ljudmi precejšnjo dezorientacijo. Vlogo občine in župana so takrat še marsikje pojmovali v izrazito tradicionalnem smislu. Dvoumni zakon pa je zavajal preprostega človeka tako rekoč na vsakem koraku. Malokdo se je zavedal, da tiče pod plaščem nekakšne rustikalne samoupravnosti le mnoge možnosti za birokratično šikano in rankino. Zavešt ljudstva o samoupravnosti je bila torej daleč od tistega, kar je o tem predmetu določal in predvideval zakon.

Če hočemo razumeti tedanje, v ljudeh še precej zakoreninjeno pojmovanje o občinski samoupravnosti, moramo vsaj v najpotrebnejših črtah orisati še pravni

razvoj te institucije nekako od srede prejšnjega stoletja naprej. — Po izjemni in kratkotrajni francoski meriji in komuni se je na našem ozemlju prvič uveljavila krajevna politična občina šele z marčno ustavo 17. III. 1849, ko so s posebnim cesarskim patentom razglasili Začasni zakon o občinah. Vendar so tedaj za pojem politične občine v slovenski transkripciji uporabljali še izraze srenja, gmajna in nekoliko pozneje županija, torej izraze za tisto, kar je dotlej pomenilo gospodarsko agrarno občino. Za predstojnika nove politične občine pa so privzeli stari slovenski naziv »župan«, ki ga je dotlej imel pri velikih gospodstvih gospodarski organ zemljiškega gospoda. To je bilo značilno zlasti za loško gospostvo, ki je bilo mnoga stoletja razdeljeno na županije. Naziv »občina« se je uveljavil pri nas (na Kranjskem) šele leta 1866 v Deželnem občinskem zakonu, ki je z določenimi spremembami veljal vse do časov po I. svetovni vojni.

Izraza »srenja« in »župan« so preprosti ljudje vedno radi istovetili s pojmom lokalne samoupravnosti. Fevdalni red ni v okviru teh dveh pojmov sicer nikoli dopuščal aktivnosti v smislu politične samoupravnosti. Pota, ceste in druge, medkrajevnim skupnostim koristne komunikacije in javne naprave so bile, kljub znani srednjeveški ozemeljski razdrobljenosti, v prvi vrsti domena patrimonialne gospode. Toda težnja ljudstva k samoupravnosti (t. j., da bi samo urejalo svoje skupne zadeve) je nekako živel v vaški skupnosti in se ohranjela pri upravljanju srenjskega sveta, gmajn, skupnih gozdov, na Štajerskem celo občinskega polja itd. Ko je torej napočil trenutek, v katerem so politični občini priznali pravico »svobodne odločitve« v zadevah svobodnega upravljanja občinskega premoženja, skrbi za varnost osebe in premoženja, skrbi za vzdrževanje občinskih cest, poti, trgov, mostov kot tudi skrbi za varnost prometa ter v zadevah različnih krajevnih policij, poravnav med sprtimi strankami itd., je kazalo, da bodo zamisli o kolikor toliko stvarni lokalni samoupravnosti uresničene. Vendar pri razvitem avstrijskem uradniškem sistemu kaj takega ni bilo mogoče. Vse do zadnjih desetletij avstro-ogrsko monarhije so bile občine dokaj neogljen samoupravni aparat, ki je o »samostojnih« zadevah sklepal še na silno konservativen, srenjski način ter bil vse prej kot učinkovit: kar se tiče zadev prenesenega delokroga, pa je bil pokorni sluga vsemogočne birokracije. Razumljivo je, da je k takšnemu stanju v veliki meri pripomogel tudi prosluli (šele leta 1922 odpravljeni) sistem davčnega cenzusa pri občinskih volitvah. Že s tem so bile namreč revnejšim plastem ljudstva odvzete sleherne možnosti soodločanja. Slovenski klerikalci so se sicer v zadnjih desetletjih bivše Avstro-Ogrske bahali, da so odstranili iz kranjskega deželnega občinskega volilnega reda načelo interesnega zastopstva ter tako spodkopali pozicije Nemcev. Izposlovali so tudi zakon o varstvu planin in pašnikov, lovski zakon in nov cestni red. Kljub določenim uspehom pa ta njihova prizadevanja le niso povzdignila občinske samoupravnosti na zaželeno raven. Avstrijska državna uprava, ki se je odlikovala po vsakdanjih neštetih naredbah, odredbah in uredbah ter tako rekoč vsako uro ukazovala in reglementirala življenje in korake državljana, je bila po mnenju takratnega deželnega glavarja dr. Iv. Šušteršiča — zanič, kajti »državljan jo je občutil kot neprestano neslano šikanco«. Toda bilo je že tako, da je prav ta državna uprava s svojimi birokratskimi sredstvi največ pripomogla k dejanski »nesamoupravnosti« občin. Zato tudi za avstrijsko razdobje lahko trdimo nekaj podobnega kot za razdobje šestojanuarskega režima: tudi takrat so s toliko napihovano občinsko samoupravnostjo v resnici metali ljudem samo pesek v oči.

Ko smo si že enkrat ogledali pravni pojem nekdanje občinske samoupravnosti z načelnega ali razvojnega vidika, je prav, da se na kratko seznanimo še

s pravno-vsebinsko platjo te institucije. To je potrebno predvsem za razdobje, ki je v središču naše pozornosti — za zadnje desetletje pred II. svetovno vojno. V tem razdobju sta odločilno vplivala na delovanje občin dva režima: najprej liberalni, nato klerikalni. Čeprav ni primanjkovalo nasprotij in celo sovražnosti med njima, sta si bila oba edina v tem, da je zakon o občinah iz leta 1933 sprejemljiv tako za »liberalne« kot tudi za »klerikalne« razmere. Režima tega sicer nista slovesno proglašala, toda dejanska praksa in obstojnost samega zakona sta to potrdili. Zakon je torej nesporno ustrezal razmeram nerazvite kapitalistične dežele, kakršna je bila pred II. svetovno vojno Jugoslavija. Zanimivo je, da so klerikalci nekoliko močneje naglašali »samoupravni delokrog« občine in da so ponekod izvedli delno rekomasacijo občinskih okolišev. Toda s tem so se hoteli le prikupiti svojim volivcem, in to na zelo cenen način. Vso reč so namreč izpeljali tako, da jim ni bilo treba spremeniti niti črke v nepopularnem, toda buržoaziji tako potrebnem zakonu. »Samoupravni delokrog« občin je bil po tem zakonu tako širok, da je »zadovoljeval« tudi potrebe večine slovenskih mest, ki so bila tako čisto izenačena s kmečkimi občinami. Zakon o mestnih občinah iz leta 1934 je veljal samo za 4 slovenska mesta. Loško območje z mestom Škofja Loka vred je bilo zato izrazito ruralno območje, čeprav je imelo poleg mnogih institucij že 10 izrazito industrijskih obratov.

Delokrog občine je bil po zakonu iz leta 1933 ne le »samoupraven«, ampak tudi izredno širok, tako rekoč raztegljiv v neskončnost. Obsegal je »vse posle, ki se tičejo interesov občinske zajednice in se nanašajo na gospodarski, kulturni in socialni napredek v občini«. Kaj vse je spadalo v ta »samoupravni delokrog«: upravljanje občinske imovine, skrb za občinske prometne ustanove, vzdrževanje in podpiranje ubogih, skrb za dobro zdravstveno stanje prebivalstva, širjenje in pospeševanje narodne prosvete, krajevna policija in kazenska oblast za vse prekrške po krajevnih uredbah. Toda praksa je pokazala, da občine tem nalogam niso bile, včasih pa tudi niso smele biti kos. Posebno v letih, ko so bili na oblasti klerikalci, si je banovinska birokracija v Ljubljani prizadevala, spraviti skoro vse občinske posle pod vpliv svoje reglementacije in tudi svojih direktnih ukrepov na terenu (banovinska javna dela). O tem zgovorno priča vrsta javnih ter pol javnih publikacij, med katerimi so nekatere pravecati traktati pravnobirokratskega znanja in izkušenj takratnega banovinskega uradništva.

Že v bivši Avstro-Ogrski in tudi v letih pred šestojanuarskim režimom je občina sodelovala pri javni upravi s posli, ki so spadali skoro v vse javno-upravne stroke. To je bilo »izročeno ali preneseno področje« občinske aktivnosti, ki se je sicer bohotno razraščalo, toda vendarle nikoli mešalo s »samostojnim občinskim področjem«. Kakor hitro pa je uradniško-centralistična država spoznala, da je zanjo bolje, če »podržavi« še tisti del javne uprave, ki je dotlej spadal v samoupravni delokrog ožjih teritorialnih skupnosti, je to takoj tudi storila. Sprva se je pri tem ravnalo brutalno, potem pa zvijačno z dvoumnimi formulacijami zakonskega besedila. Tako je bila v 30. letih odstranjena v bivši Jugoslaviji še zadnja nevarnost pred občinsko samoupravnostjo, slonečo na »koristih in interesih neposredno prizadetih lokalnih krogov«. Bivše občine loškega območja, katerih delovanje bo v naslednjem predmet naše analize, so bile torej v obravnavanem razdobju brez prave samoupravnosti. Kolikor so delovale in ukrepale samostojno, to ni bilo v skladu z nameni zakonodaje, ampak bolj ali manj posledica ustaljenih navad. Teh pa birokracija ni mogla izkoreniniti v nekem družbenem okolju, ki ji je bilo vseskozi tuje in ga je kot rustikalnega podcenjevala.

Loško ozemlje je v *geografsko-geološkem* smislu del zahodno slovenskega predalpskega sveta. Podobno kot za druge zahodne slovenske predalpske pokrajine je tudi za loško značilna zapletena geološka zgradba. Jedro te pokrajine so dolomitni in škriljevčevi hribi med Poljansko in Selško dolino. Vendar štejejo nekateri zemljepisci k Škofjeloškemu hribovju še svet nad levim bregom Selške Sore, ki se naslanja na planoto Jelovico, ter svet nad desnim bregom Poljanske Sore, ki je sicer že del Polhograjskih dolomitov. Vse to ozemlje ter znatni deli Sorškega polja in tako imenovanega poljansko-vrhniškega in žirovsko-idrijskega pasu z delom cerkljanskega hribovja pri Davči in Sorici sestavlja škofjeloško pokrajino.

V razdobju, ki je predmet naše razprave, kljub še kar ugodnim klimatskim razmeram, loško kmetijstvo ni več najbolje uspevalo. Posebno po hribih so se ljudje preveč krčevito oklepali stare, drobne proizvodnje. Ta je bila razdrobljena, podobno kot še danes, v polikulturnem smislu, da je bilo vse pri roki »za dom«. Seveda se tako ni dalo nič prigospodariti. Zaradi nerentabilnosti pa je trpel gozd. Kmet je bil prisiljen prodajati les v velikanskih količinah raznim špekulantom, samo da se je začasno otnesel stiske. Da je moralo biti v obravnavanem razdobju v loških hribih precej hudo, priča že predvojna, še bolj pa sedanja depopulacija. Ilesič ugotavlja, da spadajo prav vasice in zaselki našega zahodnega predalpskega sveta med področja z najmočnejšo depopulacijo v Sloveniji.

V *prometno-geografskem* oziru je loško ozemlje prehodno in izredno povezovalno. Obe glavni dolini, ki se vlečeta v tako imenovani »alpski smeri«, že od starih časov sem zelo ugodno povezujeta Podonavje in Ljubljansko kotlino s fur-landskim nižavjem. Ker je bilo ob tej naravni poti, vsaj za merila prejšnjih časov, tudi še kar precej rudnega bogastva, so tod že zgodaj vzcvetele razne obrti; predvsem seveda fužinarstvo v Selški dolini (Železniki) in v Poljanski dolini (Fužine). Loka, ki stoji tako rekoč tik ob vstopu v ti dve dolini—povezovalki, pa je imela še posebno pomemben položaj. Postala je važno tržišče, obenem pa stičišče ravninskih in hkrati pretežno poljedelskih delov pokrajine s hribovskimi, pretežno živinorejskimi deli. Razumljivo je, da je zaradi tega lahko postala že v XI. stoletju sedež velikega in zaokroženega fevdalnega gospostva.

Zgodovinsko-geografske okoliščine izkazujejo v razdobju pred II. svetovno vojno za loško območje skrajno neugodne pogoje splošnega lokalnega razvoja. Državna meja med staro Jugoslavijo in Italijo je odrezala obe dolini od Posočja ter odpravila njuno povezovalno funkcijo. Poleg tega se je Loki že v razdobju pred I. svetovno vojno izognila železnica. Sicer pa je vsega upoštevanja vredno dejstvo, da je loško območje nazadovalo že od začetka XIX. stoletja sem, ko je razpadla freisinška gosposčina. Od tedaj naprej območje ni bilo več teritorialno strnjena enota v prejšnjem smislu. Ker so bili v razmerah porajajočega se meščanskega družbenega reda pritegnjeni k razvojnemu procesu v večji meri drugi deli slovenskega ozemlja (predvsem tisti ob prvih železniških progah), je torej škofjeloško območje začelo nazadovati že znatno prej, kot pa se to zanj običajno ugotavlja. S tega, najširšega stališča bi lahko dali celo prav Pokornu, ki je hvalil dobro urejeno kmetijstvo in napredek rokodelskega stanu pod freisinškimi škofi ter se pritoževal nad »pokvarjenostjo« novejših »slabih« časov. Seveda pa se Pokorn ni preveč jasno zavedal, da je bilo to odvisno predvsem od fevdalnega družbenega reda, v katerem je imela freisinška gosposčina na Loškem ves čas izredno ugoden položaj. Kot visoko privilegirana cerkvena eksempcija se je skoro vse do zadnjega lahko izmikala procesu drobljenja zemljiške posesti. Ta proces je bil

sicer zelo značilen za večstoletno postopno propadanje fevdalizma, zlasti na tistih pdročjih, kjer se je lahko odvijal hitreje in ob hujših družbenih nasprotjih. Če razumemo razvoj, kakršnega izkazujejo že najbolj okvirne zgodovinsko-geografske okoliščine, se ne smemo čuditi, zakaj so celo optimistično razpoloženi proučevalci loških razmer morali v razdobju med obema vojnama ugotavljati vse prej kot ugodne pogoje za napredek. Andrejka in Planina sta npr. leta 1936 dognala, da Loka, kljub sorazmerno še vedno velikemu številu obrtnikov, nima več nekdanjega pomena iz cehovskih časov in ne predstavlja več gospodarskega središča za Poljansko in Selško dolino. Vzrok za to sta iskala v gospodarski krizi med leti 1929 in 1934 in v strogi davčni politiki. Velike upe pa sta stavila v začetku industrializacije na loškem območju, npr. v razvoj industrijskega čevljarkega podjetja v Žireh, v razvoj tovarne klobukov v Škofji Loki itd. Tudi na turizmu sta mnogo zidala. Toda njuni upi se v letih do druge svetovne vojne niso izpolnili. Najhujša kriza je sicer minila. Celotna možnost zaposlitve so bile zaradi fortifikacijskih del v loškem pogorju tedaj nekoliko boljše. Vendar to kratko, nenavadno razdobje tik pred viharjem ni prineslo pravega razcveta. Druga svetovna vojna je zatekla loško pokrajino v stanju hudih nasprotij med revščino in bogastvom lokalnih kapitalistov. Večina loškega prebivalstva je zato lahko sprejela nase vso težo revolucionarnega boja za socialno in narodnostno osvoboditev med nemško okupacijo, ki je neposredno sledila razdobju naše razprave.

Prebivalstvo in glavne družbene institucije in grupacije v razmerju do občin

Ob domnevno močnem naravnem prirastku je prebivalstvo loškega območja že v razdobju pred II. svetovno vojno na splošno vendarle zelo počasi naraščalo. Leta 1931 je imel bivški škofjeloški srez 22.729 prebivalcev ali samo 1019 prebivalcev več kot deset let prej (t. j. leta 1921). Prebivalstvo je namreč že v tem razdobju odtekalo iz območja sreza: zlasti v Kranj, kjer je začela rasti močna tekstilna industrija. *Depopulacijski proces* se je torej začel na loškem območju že pred II. svetovno vojno. O tem priča tudi izredno nizka gostota naseljenosti. V vsem srezu je bilo povprečno po 48, v hribovskih delih pa celo le po 29 prebivalcev na kvadratni kilometer. Važno je predvsem dejstvo, da se je prebivalstvo odseljevalo. Migracija znotraj samega loškega območja pa je bila v obravnavanem razdobju še šibka.

Kako so v tej migracijski situaciji nazadovale nekatere občine oziroma kraji, naj povedo naslednje primerjave: Škofja Loka je imela v osemdesetih letih prejšnjega stoletja 2293 prebivalcev, leta 1906 jih je imela 2210, leta 1921 komaj 1994, leta 1937 pa 2307. Kot je videti, je mesto nazadovalo zlasti v prvih letih po I. svetovni vojni. Pozneje, ko je nastalo nekaj industrije, se je število prebivalcev spet dvignilo, predvsem zaradi priseljencev iz okolice. — Občina Stara Loka je imela 1906. leta 3680 prebivalcev, leta 1937 pa 4117. Ta velika predvojna ravninska in kmečka občina izkazuje razmeroma normalno rast (v skladu z naravnim prirastkom po eni strani in odtokom v bližnje mesto po drugi strani). — Občina Poljane je leta 1906 štela 1522 prebivalcev, leta 1937 pa 1887. Tudi ta precej velika dolinska in tedaj še kmečka občina izkazuje rast s sorazmerno precej manjšim odlivom prebivalstva. — Občina Selca je leta 1906 imela 4659 prebivalcev, leta 1947 pa 2780. Nazadovanje je tu zelo izrazito, prav gotovo na račun zunanje migracije (odselitev delavstva za kranjsko industrijo). — Železniki (brez ostalih krajev pozneje komasirane občine) so leta 1906 šteli 1055, leta 1937 pa

831 prebivalcev. Kraj, v katerem je nekoč cvetelo fužinarstvo, je bil v razdobju med obema svetovnima vojnama ne samo populacijsko, ampak tudi socialno in gospodarsko čisto na tleh. Tu je takrat gospodarila revščina brez primere, saj so se morali celo moški ukvarjati s čipkarstvom. — Občina Sorica je leta 1906 imela 1838, leta 1937 pa 1727 prebivalcev. Območje te izrazito hribovske občine tudi že izkazuje depopulacijski proces.

Glavna socialna razslojitev prebivalstva je bila v loškem območju pred II. svetovno vojno še vedno tradicionalno podeželska oziroma kmečka, čeprav je tu tedaj prebivalo poleg kmečkega prebivalstva tudi že nekaj pravega industrijskega delavstva, potem pa obrtništvo, izobraženstvo in trgovci kot posebni sloj. Temelj socialne razslojitve je bila torej delitev aktivnega prebivalstva na izrazitejše posestnike zemljišč (gruntarje, polgruntarje), na kočarje (posestnike prav majhnih zemljišč) in na najemnike (gostače), računano po gospodarskih oziroma gospodinjskih enotah (ognjiščih). V tem smislu smo izbrali po bivših občinah podatke in jih v naslednjem razčlenjujemo:

Občina	Posestniki	%	Kočarji	%	Najemniki	%	Skupaj
Javorje	73	41	92	51	12	8	177
Oselica	168	42	227	56	9	2	404
Poljane	145	37	217	55	28	8	390
Selca	278	52	258	48	—	0	536
Sorica	128	50	112	44	15	6	255
Stara Loka	269	37	361	50	82	13	712
Škofja Loka	164	33	121	24	200	43	485
Trata (Gorenja vas)	213	44	226	47	46	9	485
Zminec	256	55	165	35	38	10	459
Železniki	197	44	149	33	95	23	441
	1891	43	1928	44	525	13	4344

Na podlagi razčlenjenih podatkov lahko trdimo, da v razdobju pred II. svetovno vojno loško območje ni bilo več »trdno kmečko«. Kmetje (t. j. tako imenovani gruntarji in polgruntarji) so bili že v večini občin v manjšini, v nekaterih občinah že kar v prav znatni manjšini. Vaška revščina (kajzarji in gostači) se kaže v vseh občinah (razen v selški) v pretežnem odstotku. Če so se kajzarji v tem razdobju še oklepali domačega kraja, se pri gostačih vidi čisto nekaj drugega. V selški občini jih npr. sploh ni več, ker so verjetno vsi odšli v Kranj, ali pa so se vdinjali večjim kmetom kot hlapci in dekle. Razmeroma visoka odstotka v Loki in Železnikih ne predstavljata tipičnih podeželskih gostačev, ampak že stanovanjske najemnike v sodobnem pomenu besede (največ iz vrst delavstva, obrtniških pomočnikov in podobno). Delno lahko sklepamo na najemnike stanovanj tudi v Stari Loki, v Zmencu, na Trati in v Poljanah.

O tem, kako nagel je bil razkroj gospodarsko trdnejšega kmečkega sloja na loškem območju v zadnjem stoletju, zgovorno priča primerjava s podatki dr. Blaznika in inž. Marentiča. V Selški dolini je bilo npr. leta 1825 pravih »gruntov« še 309 ali 40%, leta 1933 pa jih je bilo samo še 283 ali 29%. Važna je ugotovitev, da so nastajale kajže v prejšnjih stoletjih na loškem območju izključno na skupnih zemljiščih (na srenjskem svetu). V XIX. in XX. stoletju pa so razpadali oziroma so se delili na tako majhne enote, kot so kajže, tudi že grunti. Kapitalizem je torej v tem razdobju začel izvajati močan pritisk na vas loškega območja. Pojavili so se oderuhi, špekulanti in lokalni kapitalisti. Ti so znali spraviti v

svojo odvisnost prenekaterega kajzarja in tudi kmeta. Če se je le dalo, so iz njega prej ko slej naredili mezdnega delavca, na Loškem predvsem gozdnega delavca, ki je moral opravljati težaško delo za sramotno nizko plačilo. Mnogi iz tega zatiranega sloja so prezgodaj opešali. Ker so bili brez slehernih socialnih pravic in sredstev, so padli v breme svoji revni kmečki občini in ta jih je navadno odrinila še revnejši podobčini oziroma srenji. Kdor pa je hodil po običaju srenjskega vzdrževanja revežev od hiše do hiše, je bil v časih kapitalističnih kriz in brezposelnosti toliko kot berač.

Glavne družbene institucije in bolj ali manj institucionalizirane grupacije prebivalstva so bile na loškem območju pred II. svetovno vojno že deloma novejšega datuma, marsikatera med njimi pa je bila tudi še stara, da ne rečemo pre-stara. Vendar družbeno-institucionalne vezi, ki so izkazovale večjo ali manjšo integriranost institucije ali grupacije prebivalstva navznoter, s stališča občinske samoupravnosti nikakor niso bile izključno kohezivne. Prav tako se je treba zavedati, da razmeroma močna preskrbljenost z družbenimi institucijami ni prispevala k primernemu zadovoljevanju potreb. Družbena nasprotja, ki so se v razdobju med obema svetovnima vojnama postopno večala, so pripeljala večkrat do nepotrebne, če že ne škodljive cepitve institucionalne strukture, kar je seveda samo slabilo že tako ali tako šibke lokalne sile ter sploh voljo in veselje podeželskega človeka za razne aktivnosti. Toda kljub določenemu mrtvilu pa vendarle ne smemo zanikati pomena nekaterih aktivnosti, ki so se takrat uveljavljale in vsaka po svoje prispevale k lokalnemu razvoju. Čeprav te aktivnosti niso bile vedno progresivne, ampak so bile večkrat celo odsev političnih strasti, vendar po svoje le pričajo o številnih in zapletenih družbenih procesih, ki so konec koncev tudi loško območje privedli v sedanje razmere. Okvirna družbeno-institucionalna shema območja povprečno razvite občine in njenega občinskega središča bi bila za loško ozemlje v razobju okoli leta 1937 približno takale:

I. institucije družbeno-oblastvenega značaja:

- a) občine,
- b) žandarmerije, finančne straže,
- c) pošte,
- d) šole,
- e) zdravstveno-higienska dejavnost;

II. institucije z družbenopolitičnim, kulturno-prosvetnim in dobrodelnim naglasom ali z naglasom kakšne druge ideje:

1. društva in gospodarske organizacije klerikalne stranke:

- a) prosvetna društva,
- b) telovadna društva »Orel«,
- c) hranilnice in posojilnice,
- d) razne specializirane zadruge, konsumi itd;

2. društva in gospodarske organizacije liberalno-napredne stranke:

- a) telesno-vzgojna društva »Sokol«,
- b) morebitni denarni zavodi, zadruge ali gospodarsko-strokovna društva;

3. levo usmerjena društva in organizacije;

4. gasilci, Rdeči križ in druga društva ter specializirane organizacije s kakšno drugo vodilno, vendar ne premočno politično naglašeno idejo (planinska društva, lovske družine, turistično olupševalna društva itd.);

III. verske institucije: katoliške župnije s podrejenimi verskimi družbami;

IV. posamezni organizacijsko in gospodarsko še delujoči ostanki starih vaških skupnosti (srenj ali sosesk z gmajnami);

V. družine in sorodstva: ožje družine ter posamezne stalnejše izvenzakonske skupnosti (konkubinati), širša sorodstva (tako imenovana lokalna »žlahta« z vplivom in vezavami znotraj lokalne skupnosti kot tudi zunaj nje).

Zgodovinsko-geografsko pomembno dejstvo je, da je v zadnjem desetletju pred II. svetovno vojno na Loškem naraščala preskrbljenost posameznih občinskih območij z družbenimi institucijami v smeri od zahoda proti vzhodu, ali še točneje od severozahoda proti jugovzhodu. Pri tem pa moramo upoštevati, da sama Škofja Loka v obravnavanem razdobju navidezno ne izkazuje prevelike institucionalne preskrbljenosti. Toda, če ne spregledamo raznih okoliščin, zlasti pa izredno važnega korektiva — prav majhno ozemlje te občine, ki je izključevalo enakovrstne institucije v več krajih hkrati — vidimo, da je bila preskrbljenost same Škofje Loke z raznimi institucijami prav močna in v resnici največja.

Kakšna je bila intenzivnost družbeno-institucionalne preskrbljenosti v posameznih delih loškega območja pred II. svetovno vojno v statistično primerjalnem smislu, naj pove naslednji opis, opremljen z vsklajenimi podatki. Ta opis v glavnem dokazuje, da so bile institucije, ki jih je oblikoval novejši čas, na loškem ozemlju že pred 25 do 30 leti v premoči nad starejšimi institucijami.

Posebno se to vidi pri *stari vaški skupnosti* — *srenji*, ki je ponekod že čisto izginila, drugje pa se je kazal njen vpliv le še v ostankih stare organizacije in v posameznih običajih. Še največ tega, kar spominja na srenjo, se je ohranilo na območju občine Sorica. Popolna srenja v Spodnjih Danjah in okrnjeni srenji v Zgornji in Spodnji Sorici izkazujejo 0,16 tovrstne institucije na 100 prebivalcev; daleč manj pa v občinah Oselica (blegoška pašna skupnost) in Selca (dražgoška pašna skupnost). V občini Trata-Gorenja vas že ni več sledu niti o ostankih srenj; enako velja tudi za Škofjo Loko.

Cerkev je bila kot lokalna skupnost starejšega tipa še dokaj trdno organizirana (katoliške fare in podružnične soseske). Vendar je bila, vsaj kar se tiče številnosti drugih institucij, tudi že nekako na umiku (povprečno 0,21 institucije te vrste na 100 prebivalcev loškega območja). Zavedati pa se je treba, da je imela cerkev močan vpliv na vrsto manjših institucij. Lahko trdimo, da skoro ni bilo področja lokalnega družbenega življenja na loškem območju pred II. svetovno vojno, kjer bi se ne kazal vsaj posredni vpliv katoliške cerkve. Zakonodaja ji res ni več dajala, vsaj na področju občinske samoupravnosti, nobenih pooblastil. Toda preko svoje klerikalne stranke ter njenih društev, organizacij in gospodarskih ustanov, je cerkev vendarle krepko posegala v življenje predvojnih občin. Celó v razdobjih, ko so bili na vladi cerkvi nasprotni režimi, se ni umaknila z lokalnih pozicij. Njeni privrženci so bili v občinskih odborih vseh sklicev. Posebno trdni kmetje so bili na loškem območju v času pred II. svetovno vojno še vedno glavni steber cerkvenih institucij. To pa ne velja samo za farna in podružnična ključarstva, ampak tudi za vrste drugih institucij. Na Trati, kjer je bil npr. sedež občine, katere območje se je najhitreje razvijalo tudi v družbeno-institucionalnem smislu, je bil trden kmet-klerikalec hkrati uspešen voditelj denarnega zavoda (krajevne hranilnice in posojilnice). Taki kmetje so se udeleževali še v najrazličnejših drugih društvih in s svojimi lastnimi individualnimi gospodarstvi krepili lokalne pozicije cerkve. Revnejši sloji pa že niso bili več tako močno vezani na cerkev. Res je sicer, da jih je odvisnost od bogatih kmetov neredko še vedno silila v klerikalni tabor, toda časi hudih preizkušenj (brezposelnost in tudi I. svetovna vojna) so tu že opravili svoje.

Institucije družbeno-oblastvenega značaja so sorazmerno najmočnejše uveljavljene na območju občine Škofja Loka in občine Sorica. Torej na dveh območjih, ki predstavljata skrajnosti. Za mesto, kjer je bil sedež raznih organov oblasti in državnih ustanov (tudi za celotno regionalno območje), je podatek 0,91 institucije te vrste na 100 prebivalcev razumljiv. Nekoliko nenavadnejši pa je podatek 0,45 institucije te vrste na 100 prebivalcev v območju precej zaostale občine Sorica. Verjetno je vplivala na to bližina državne meje, ker imamo skoro enak podatek o institucijah z družbeno-oblastnim naglasom tudi v obmejni občini Oselica (0,42 institucije na 100 prebivalcev). V hitreje razvijajočih se občinah Trata in Selca je bilo institucij z družbeno-oblastnim naglasom sorazmerno precej manj (0,34 in 0,32 na 100 prebivalcev).

Politična občina je bila kot institucija te vrste ljudem še razmeroma najbližjo in je omogočala vsaj zadovoljevanje nekaterih njihovih najosnovnejših potreb (vzdrževanje osnovnih komunikacij, oskrbovanje revežev in podobno). Bila pa je kot »podaljšek državne oblasti« *tudi neprijateljica. Zandarmerija, finančna straža in drugi državni organi so bili pri ljudeh v glavnem zasovraženi in so vplivali vse prej kot v integrativnem smislu.*

Poštno-telegrafsko službo, ki je bila v bivši Jugoslaviji državna institucija, so ljudje pač upoštevali kot koristno komunikacijo. Integrativna vloga te institucije je bila nedvomno precejšnja, čeprav je zaradi neosebnega značaja njene funkcije ne kaže precejevati (nekaj podobnega ugotavljamo pri sodobnih komunikacijskih sredstvih).

Na močno razčlenjenem loškem ozemlju so imele poleg občin najpomembnejšo integrativno vlogo šole. V določeni meri so zadovoljevale eno najvažnejših potreb našega takratnega podeželskega človeka, njegovo veliko željo po znanju in željo, da bi s pomočjo šole napredoval na socialni lestvici. Sorazmerno precejšnje število šol je na Loškem terjala močna razčlenjenost ozemlja, obenem pa hiperpopulacija vasi (v prvi vrsti otrok in mlajših ljudi). Čeprav so bile šole državno-uradniške organizacijske enote, pa so občine vendarle še vedno skrbele za vzdrževanje šolskih poslopij in do zadnjih let pred II. svetovno vojno tudi za novogradnjo le-teh. Poleg tega so bile občine dolžne brezplačno nuditi še nekaj materialnih uslug učiteljstvu. Vse to je učinkovalo v integrativnem smislu, zlasti v krajih, kjer so ljudje naravnost tekmovali med seboj, da bi imeli čim lepšo šolo (zlasti velja to za območje občine Selca). V območjih bolj zaostalih občin (npr. Sorica) pa so šolske zadeve vplivale tu in tam še vedno dezintegrativno. Skopi kmetje so se branili karkoli materialno žrtvovati za šolo ali učiteljstvo.

Zdravstveno-higienska dejavnost s stalnimi institucijami babištva in mrliškega ogledništva, ponekod tudi zdravnika (npr. v Škofji Loki, Gorenji vasi in Železnikih), je bila pred II. svetovno vojno še precej nerazvita. Razumljivo je, da so ljudje tedaj že razumeli velik pomen teh institucij in jih niso več konservativno odklanjali. Kakšnega posebno integrativnega pomena pa te institucije vendarle niso imele, ker so bile, zaradi slabih časov, gospodarsko onemogočene.

Institucije z družbeno-političnim, kulturno-prosvetnim in dobrodelnim naglasom ali institucije z naglasom kakršnekoli druge ideje so bile na loškem območju pred II. svetovno vojno v nekakšnem razcvetu. Bile so pomemben činitelj družbene kontrole, kajti za njimi so stale politične stranke. Povprečno je odpadlo 0,72 institucije te vrste na 100 prebivalcev. Vendar so v tej zvezi zanimive razlike med posameznimi občinami. Po 1 institucijo na 100 prebi-

valcev ugotavljamo v Škofji Loki in v Selcih (ki so jim pravili tudi »Krekova republika«); to je bilo največ. Komaj dobre 1/4 institucije te vrste pa je odpadlo na 100 prebivalcev v območju bivše občine Sorica; to je bilo najmanj. Konservativni hribovci, med katerimi je bil še del takšnih, ki so govorili tako imenovano »dajnarško« staro nemško narečje, pač niso preveč cenili društev in organizacij, tipičnih institucij novejših polpreteklih časov. Za društveno življenje na območju bivše občine Oselica je značilna raznovrstnost, čeprav je odpadlo na 100 prebivalcev le 0.61 tovrstnih institucij. Poleg društev in organizacij klerikalnega in liberalnega tabora je npr. na Savodnjem okoli leta 1937 delovalo še Društvo kmečkih fantov in deklet, ki je bilo levo usmerjeno, kar je bilo za loško območje velika izjema. Društva in ostale institucije z idejnim naglasom so na območju bivše občine Trata-Gorenja vas dosegle točno stopnjo povprečja (0,72 institucije na 100 prebivalcev).

Institucije z družbeno-političnim, kulturno-prosvetnim ali z drugim idejnim naglasom so prav gotovo zadovoljevale najrazličnejše potrebe prebivalstva in ga že zato povezovala v njegovih lokalnih skupnostih. Zaradi primernega izživiljanja v njih so se ljudje čutili navezane tudi na kraj prireditev, sestankov itd. Ne samo rekreativne potrebe, ampak tudi potrebe po izobrazbi, potrebe po izražanju političnih nazorov ter celo ekonomske potrebe so se v izdatni meri zadovoljevale na društvenem in društveno-zadružnem področju. Toda vse to ni moglo odtehtati škode, ki jo je povzročala razcepljenost na politične stranke in iz njih izhajajoče sovrašтво med člani raznih društev in organizacij. Zaradi tega so močno slabele, že same po sebi dovolj šibke, potem pa še po splošnih razmerah vsepovsod ogrožene lokalne zmogljivosti. Resnično uspešna integracija lokalnih skupnosti v takšnih pogojih praktično ni bila mogoča. Posebno se je to videlo v delovanju bivših občin. Tam so politični nasprotniki drug drugega dobesedno onemogočali tudi pri aktivnostih, ki bi bile lahko v korist vsej skupnosti.

Sicer pa je treba priznati, da so določena nasprotja med društvi posameznih političnih strank rodila tudi nekaj dobrega. V delovanju društev samih so namreč vzbujale tekmovalni duh in s tem krepile njihovo notranjo organizacijo. Zato ni čudno, če so na loškem območju v obravnavanem razdobju cvetela prav številna društva in pospeševala združevanje ljudi v najrazličnejših smereh. V selški občini je npr. delovalo kar 28 različnih društev, zadrug in drugih institucij z idejnim naglasom. Zaradi njih je bilo družabno življenje zelo razgibano in pisano. Toda tudi vsa ta pestrost ni vedno koristila integraciji v smislu poglobljenih odnosov in zaupanja med ljudmi, kar (zgodovinsko gledano) pogosteje srečujemo pri manj številnih, toda zato obstojnejših institucijah preprostejših družb.

Družine. Po podatkih o številu gospodinjestev bi se dalo zaradi prav majhnega števila samskih gospodinjestev upravičeno sklepati, da je prišlo povprečno na 100 prebivalcev obravnavanih občin 19,10 družin. Zanimiv pojav so v loškem območju širša sorodstva. Zelo stare družine v srednjem veku koloniziranega prebivalstva žive v svojem močno razmnoženem potomstvu tod tako rekoč še sedaj. Kot takšne predstavljajo po raznih krajih razpršena širša sorodstva, ki navznoter niso kdovekako močno integrirana. Edino, če živi več družin takšnega sorodstva v istem kraju, ni med njimi izključena večja vzajemnost. V delovanju posameznih občin se je to čutilo, kar vsekakor ni bilo več v skladu niti s takratnimi formalnimi načeli o samoupravnosti.

Iz dejstva, da je v tridesetih letih tega stoletja odpadlo na loškem območju na 100 prebivalcev povprečno 19,10 družine, izhaja ugotovitev, da so bile to

povprečno 5.2-članske družine. Vendar so med obravnavanimi bivšimi občinami v tej zvezi zanimive, navidezno morebiti neznatne, v resnici pa prav pomembne razlike:

občina Sorica	= 5.5 družinskih članov
občina Selca	= 5.4 družinskih članov
občina Škofja Loka	= 5.3 družinskih članov
občina Oselica	= 5.1 družinskih članov
občina Trata (Gor. vas)	= 4.8 družinskih članov

Značilnejše samoupravne in manj samoupravne aktivnosti

Z namenom, da bi si zagotovili primeren pregled nad aktivnostmi bivših občin loškega območja, smo se odločili za analizo vsebine sejnih zapisnikov takratnih občinskih odborov. V arhivu Loškega muzeja smo sicer našli in zbrali še precej drugega gradiva. Toda niti ena vrsta dokumentov ni bila ohranjena toliko popolno, da bi si z njo lahko ustvarili celovit in kontinuiran pregled nad dogajanjem in aktivnostmi. Tudi sejni zapisniki bivših občinskih odborov in uprav, ki so najtehtnejši vir, niso v celoti ohranjeni; so pa vsebinsko najbogatejši. Ohranjeni so bodisi v zapisniških knjigah, bodisi v posameznih izvodih (v teh, žal, le fragmentarno).

Pri treh občinskih odborih z rustikalnega, na pol rustikalnega in podeželsko-mestnega okolja (Sorica, Trata, Škofja Loka), katerih sejni zapiski so predmet naše časovno strnjene obdelave, smo ob okvirnih enotah — sejah, določili osnovne enote, t. j. konkretne zadeve oziroma predmete razpravljanja. Te smo kategorizirali na:

- samoupravne in manj samoupravne zadeve,
- rešene in nerešene zadeve,
- zadeve po sedmih stalnih (formalno-pravnih) kategorijah: upravljanje občinskega premoženja, komunala, gospodarska politika, sociala in zdravstvo, prosveta in kultura, lokalna policija, drugo;
- zadeve po »stvarnih kategorijah«, ki so odražale dejanske potrebe in se niso vedno pokrivalo s stalnimi, pravno predvidenimi kategorijami; te zadeve smo tudi rangirali in tako ugotovili zelo zanimive razlike v strukturi potreb omenjenih treh občin, ki so bile značilne predstavnice različnih tipov lokalnih okolij.

A) Razčlenitev okvirnih rezultatov pri vseh treh občinah

V razdobju od leta 1938 do vključno 1940 je bivša podeželsko-mestna občina v Škofji Loki obravnavala 484 zadev na 26 sejah občinskega odbora. Povprečno so torej obravnavali na posamezni seji 18.61 zadeve.

Bivša kmečko-obrtniška občina na Trati (Gorenja vas) je obravnavala v razdobju od leta 1933 do vključno marca 1941 na 52 sejah občinskega odbora 822 zadev ali povprečno 15.80 zadeve na posamezno sejo. Zanimivo je, da je ta občina obravnavala v razdobju od leta 1933 do vključno 1937 471 zadev ali 14.71 zadeve na posamezno sejo, v razdobju od leta 1938 do marca 1941 pa na posamezno sejo že povprečno 17.55 zadeve.

Bivša kmečka občina v Sorici je obravnavala v razdobju od leta 1933 do vključno 1940 216 zadev na 32 sejah. Povprečno je tu odpadlo na posamezno sejo le 6.75 zadeve.

Že najbolj okvirni podatki nam povedo, da izkazuje najbolj konservativno območje Sorice tudi najskromnejši rezultat. Gorenja vas se v razdobju sklica 1938 do marca 1941, kot zelo dinamično kmečko-obrtniško področje, že močno približuje ravni Škofje Loke. Območje občine Škofje Loke izkazuje kot mestno območje sicer največje število zadev na posamezno sejo, kar pa v primerjavi z naprednejšimi deli podeželskega zaledja niti ne pomeni previsoke ravni.

V enaki primerjavi kot doslej je zanimiva tudi *okvirna razčlenitev med samoupravnimi in manj samoupravnimi zadevami*. Opozarjamo, da ta razčlenitev ni adekvatna niti črki predvojnega zakona in tudi ne zahtevam takratnega pravnega režima. Zaradi ustaljenih navad in zaradi tekočih potreb so predvojne občine na loškem območju reševale pač večino zadev precej samostojno, torej v nekakšnem »samoupravnem« smislu. Le tam, kjer je zakon zelo strogo pritiskal, oziroma so se državna oblastva res vsiljivo vmešavala v posle občine, so bile zadeve tudi »manj samoupravne« in zato tudi mnogo slabše reševane.

Občina Škofja Loka je obravnavala v letih od 1938 do vključno 1940 422 samoupravnih zadev ali 16.23 takšne zadeve na posamezno sejo ter 62 manj samoupravnih zadev ali 2.38 takšne zadeve na posamezno sejo.

Občina na Trati (Gorenja vas) je obravnavala v letih od 1933 do marca 1941 776 samoupravnih zadev ali 14.92 takšne zadeve na posamezno sejo ter 52 manj samoupravnih zadev ali 0.88 takšne zadeve na posamezno sejo. Tako je v razdobju od leta 1933 do vključno leta 1937 ta občina obravnavala 450 samoupravnih zadev ali 14.06 takšne zadeve na posamezno sejo ter 21 manj samoupravnih zadev ali 0.69 takšne zadeve na posamezno sejo. V razdobju od leta 1938 do marca 1941 pa je ta občina obravnavala 326 samoupravnih zadev ali 16.30 takšne zadeve na posamezno sejo ter 25 manj samoupravnih zadev ali 0.78 takšne zadeve na posamezno sejo.

Občina Sorica je obravnavala v letih od 1933 do vključno 1940 163 samoupravnih zadev ali 5.09 takšne zadeve na posamezno sejo in 43 manj samoupravnih zadev ali 1.34 takšne zadeve na posamezno sejo.

Težnje k »samoupravnosti« se kažejo, po pravkar razčlenjenih podatkih, predvsem v razmerjih med povprečji »samoupravnih« in »manj samoupravnih« zadev. Škofjeloška občina je kot občina manjšega podeželskega mesteca imela položaj, ki je sicer dopuščal uveljavljanje »samoupravnosti« v tradicionalnem smislu, kljub temu, da je bilo uveljavljanje »manj samoupravnih« zadev tudi že občutno, predvsem zaradi navzočnosti državnih oblastev v mestu samem. Dinamičnemu gorenjevaškemu območju je bila sicer tradicionalna samoupravnost zelo dobrodošla. Dobro se vidi, da je občina to temeljito izkoriščala, kajti birokraciji je bila že toliko od rok, da je občina manj samoupravnim zadevam lahko posvečala minimalno pozornost ter veliko ukrepala na lastno pest. Z navidezno kmečko nerazgledanostjo so si gorenjevaški občinski ljudje vedno lahko privoščili ignoriranje birokratskih pregrad in forsiranje lastnega življa v vseh mogočih smereh (zlasti pa na področju obrtniško-gospodarskih dejavnosti). Občina Sorica pa izkazuje, s sorazmerno najvišjim odstotkom manj samoupravnih zadev, spet nekaj čisto specifičnega. Konservativnost v vseh ozirih, ali točneje, veliko pomanjkanje kakršnekoli, na lastni iniciativi sloneče dinamike je privedlo do tega, da občinski ljudje, kljub veliki oddaljenosti od državno-birokratskega aparata, niso izkoriščali tradicionalne samoupravnosti svojemu kraju v prid. V politični občini kot mlajši instituciji je tem hribovcem imponirala jalova

kaplarsko-birokratska miselnost, ki se je izživljala v mnogih od zgoraj navzdol dirigiranih zadevah, čeprav jih zaradi primitivne nebogljenosti ni znala reševati niti na najbolj omejen nižje-uradniški način.

Kriterij *rešenih in nerešenih zadev*, ki so bile predmet razpravljanja bivših občinskih odborov, je bil, z metodološkega stališča gledano, nujno izpostavljen subjektivni presoji razčlenjevalca že v prvih fazah obdelave. Kljub temu pa nam rezultati tega načina obdelave le kažejo skladno podobo, kar se lahko vidi iz naslednje primerjave:

samoupravne zadeve

občina	rešeno		nerešeno	
	število	povprečje na 1 sejo	število	povprečje na 1 sejo
Škofja Loka 1938—1940	325	12.50	97	3.73
Trata—Gorenja vas 1933—marca 1941	699	13.54	77	1.48
1933—1937	400	12.50	50	1.56
1938—marca 1941	299	14.95	27	1.35
Sorica 1933—1940	117	3.65	46	1.43

manj samoupravne zadeve

občina	rešeno		nerešeno	
	število	povprečje na 1 sejo	število	povprečje na 1 sejo
Škofja Loka 1938—1940	36	1,38	26	1.00
Trata—Gorenja vas 1933—marec 1941	30	0,57	16	0,30
1933—1937	14	0,43	7	0,21
1938—marec 1941	16	0,80	9	0,45
Sorica 1933—1940	10	0,31	43	1,34

B) Razčlenitev rezultatov analize v zadevah oziroma predmetih razpravljanja, ki smo jih razvrstili po sedmih stalnih (formalnoprvnih) kategorijah

V občini Škofja Loka so bile predmet razpravljanja ter bolj ali manj uspešnega reševanja naslednje vrste formalno kategoriziranih zadev:

zadeve s področja upravljanja občinskega premoženja	119 ali 4.57	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja komunale	47 ali 1.80	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja gospodarske in finančne politike	104 ali 4.00	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja sociale in zdravstva	144 ali 5.53	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja prosvete in šolstva	22 ali 0.84	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja lokalne policije	15 ali 0.57	zadeve na 1 sejo
razne druge zadeve	33 ali 1.26	zadeve na 1 sejo

Rang zadev je naslednji: 1. sociala in zdravstvo, 2. uprava občinskega premoženja, 3. gospodarska politika, 4. komunala, 5. razne zadeve, 6. prosveta in šolstvo, 7. lokalna policija.

V bivši občini Trata-Gorenja vas so bile v razdobju 1933—1937 predmet razpravljanja ter bolj ali manj uspešnega reševanja:

zadeve s področja upravljanja občinskega premoženja	8 ali 0.25	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja komunale	17 ali 0.53	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja gospodarske in finančne politike	86 ali 2.68	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja sociale in zdravstva	247 ali 7.71	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja lokalne policije	55 ali 1.71	zadeve na 1 sejo
razne druge zadeve	30 ali 0.93	zadeve na 1 sejo

Rang zadev je naslednji: 1. sociala in zdravstvo, 2. gospodarska in finančna politika, 3. lokalna policija, 4. razne zadeve, 5. prosveta in šolstvo, 6. komunala, 7. uprava občinskega premoženja

V razdobju 1938 do marca 1941 pa so bile v tej občini predmet razpravljanja ter bolj ali manj uspešnega reševanja:

zadeve s področja upravljanja občinskega premoženja	2 ali 0.10	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja komunale	11 ali 0.55	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja gospodarske in finančne politike	107 ali 5.53	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja sociale in zdravstva	155 ali 7.75	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja prosvete in šolstva	33 ali 1.65	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja lokalne policije	23 ali 0.65	zadeve na 1 sejo
razne druge zadeve	20 ali 1.00	zadeve na 1 sejo

Rang zadev je naslednji: 1. sociala in zdravstvo, 2. gospodarska in finančna politika, 3. prosveta in šolstvo, 4. razne zadeve, 5. lokalna politika, 6. komunala, 7. uprava občinskega premoženja.

V občini Sorica so bile predmet razpravljanja ter bolj ali manj uspešnega reševanja:

zadeve s področja upravljanja občinskega premoženja	20 ali 0.62	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja komunale	15 ali 0.47	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja gospodarstva in finančne politike	57 ali 1.78	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja sociale in zdravstva	58 ali 1.80	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja prosvete in šolstva	19 ali 0.59	zadeve na 1 sejo
zadeve s področja lokalne policije	8 ali 0.27	zadeve na 1 sejo
razne zadeve	39 ali 1.21	zadeve na 1 sejo

Rang zadev je naslednji: 1. sociala in zdravstvo, 2. gospodarska in finančna politika, 3. razne zadeve, 4. uprava občinskega premoženja, 5. prosveta in šolstvo, 6. komunala, 7. lokalna policija.

Že najbolj okvirno rangiranje nam pove, da so vse tri obravnavane občine največkrat razpravljale o vprašanih sociale vključno z zdravstvom. To je razumljivo, kajti čas, iz katerega so podatki, je bil čas brezposelnosti in gospodarske krize. Razni reveži so dobesedno oblegali takratne občine s prošnjami za podpore, za starostno oskrbo ter s podobnim, a vse to se je pač reševalo na sejah občinskih odborov. Vendar intenzivnost razpravljanja o teh zadevah ni bila povsod enaka. Sorazmerno najmočnejša je bila v Gorenji vasi, saj je odpadlo na posamezno sejo povprečno skoro 8 zadev te vrste. Zanimivo je, da je imel ta sicer najbolj dinamični kraj tudi največ socialnih problemov. V Škofji Loki je bila intenzivnost razpravljanja o teh zadevah že skoro za polovico manjša (povprečje na sejo je znašalo le 4.57 zadeve). Čeprav so bile tudi tu zadeve sociale in zdravstva na vrhu rangliste, kaže omenjena frekvenca že na precej bolj urejene razmere (socialno zavarovanje delavstva, razne zdravstvene institucije itd.). Skoro pa preseneča, da je sociala z zdravstvom prišla na vrh rangliste celo v Sorici. Vendar bo to kar držalo, kajti slabi časi so takrat segli v vsako hribovsko zakotje, ker je

tja segal tudi vpliv kapitalista, izkoriščevalca ljudi in naravnih bogastev. Ljudje so bili brez posla, med revnimi gozdnimi delavci in dninarji pa je bilo mnogo bolnikov in onemoglih starčkov. In ker kapitalist ni hotel priznati pokojnine niti svojim uslužbencem (npr. gozdarjem, logarjem in podobno), so onemogli delavci neredko pripadli v breme svoji domovinski občini.

Drugo mesto si v ranglisti delijo zadeve gospodarske in finančne politike ter zadeve upravljanja občinskega premoženja (vendar so bile te na drugem mestu samo v Škofji Loki). Zaradi naraščajočih izdatkov (predvsem za socialne potrebe) so morale občine iskati ustrezne vire dohodkov in potem se je to odražalo pri pogostejše obravnavanih proračunskih zadevah, zadevah davčne politike, pospeševanja obrti in v manjši meri tudi pri zadevah pospeševanja kmetijstva. Pri obravnavanju teh vprašanj spet daleč prekaša ostali dve občini občina v Gorenji vasi, in to v razdobju drugega od obravnavanih sklicev (1938 do marca 1941), ko je mnogo intenzivneje upoštevala ta vprašanja. Več kot primerjava po ranglisti nam v tej zvezi pove ugotovitev, da je občinski odbor v Gorenji vasi obravnaval v letih od 1933 do 1937 povprečno še po 2.68 gospodarsko-finančne zadeve na posamezno sejo, v letih od 1938 do marca 1941 pa že kar po 5.25 takšne zadeve, kar pomeni povečanje za dobrih 100 %. Sicer pa moramo priznati, da povprečno 4 gospodarsko-finančne zadeve na posamezno sejo tudi v škofjeloški občini ne pomenijo tako malo, posebno še zato, ker lahko štejemo sem tudi upravo občinskega premoženja. Ta namreč ni bila več rustikalno skromna, ampak že mestna. Vezana je bila na vrsto pravnih poslov, zlasti najemnin, kupoprodaj in zamenjav nepremičnin, ki so, po našem mnenju, le prinašale bivši občini določene koristi in dohodke. Gospodarsko-finančne zadeve občine Sorica so v ranglisti prav tako na drugem mestu kot pri Gorenji vasi, vendar s povprečjem 1.78 zadeve na posamezno sejo daleč zaostajajo.

Tretje mesto v ranglisti je pri obravnavanih treh občinah že čisto različno zasedeno, je povsod zelo značilno. Tretji rang gospodarsko-finančnih zadev v občini Škofja Loka smo že pojasnili. Tretji rang zadev »lokalne policije« je v razdobju let 1933—1937 za občino Gorenja vas še zelo značilen in pomeni, da imamo še vedno opravka s kmečko občino (odgovori in prigovori, spori glede priznavanja domovinstva oziroma občinskega članstva raznim revežem, ki so drugje onemogli pa so bili poslani na rojstno občino itd. — povprečno 1.71 zadeve na posamezno sejo). Toda v razdobju sklica (1938 do marca 1941) pa nastopi v Gorenji vasi prav pri tem rangu bistvena sprememba. Iz nekdanjega petega ranga pridejo v ta (tretji) rang zadeve prosvete in šolstva s povprečno 1.65 zadeve na posamezno sejo. Bivša občina Gorenja vas je kot dinamično območje naglo zapuščala pozicije starega delokroga in se lotevala tistih nalog, ki so jo znatno povzdigovale.

V Sorici pa so v tretjem rangu »razne zadeve«. To pomeni, da so bila vprašanja nastavitve občinskega sluge, plačevanje občinskih funkcionarjev, mrliških oglednikov, oglednikov mesa in podobna vprašanja pogostejše predmet obravnavanja kot pa zadeve prosvete in šolstva, komunale, uprave občinskega premoženja in podobno. Podatek značilno karakterizira neobgljenost zaostale hribovske občine.

V četrtem rangu so v škofjeloški občini zadeve komunale, v Gorenji vasi »razne zadeve«, v Sorici pa zadeve uprave občinskega premoženja. Povprečno po 1.80 komunalne zadeve v Škofji Loki dokazuje, kljub četrtemu mestu, da je mesto v tem razdobju dobivalo že nekoliko sodobnejši videz, oziroma, da je imelo glede kanalizacije, javne razsvetljave in podobnega že kar precejšnje potrebe.

Res pa je, da je takratno loško komunalo še v precejšnji meri razbremenjevalo posebno Vodovodno društvo, ker je bilo precej agilno. »Razne zadeve« na četrtem mestu v Gorenji vasi označujejo to sicer zelo dinamično občino vendarle kot hkrati še vedno tipično ruralno območje. Občinsko premoženje je bilo skromno, komunale razmeroma še prav malo, v razdobju 1933—1937 pa sta bila skromna celo prosveta in šolstvo, kar se je rangiralo za bolj ali manj nebitvenimi »personalnimi vprašanji«. Zadeve upravljanja občinskega premoženja v sorški občini, ki so rangirane na četrtem mestu, nekako potrjujejo tisto, kar smo omenili že prej. Čeprav zaradi še močnih srenj občina ni imela pomembnejših nepremičnin, so se občinski možje vendarle ukvarjali celo z vprašanji skromnega premoženja inventarja ter, če ni bilo drugega, o teh rečeh z vso važnostjo sklepali (npr. o peči v občinskem lokalnu, o omarah, mizah, celo o torbi občinskega sluge).

Peti rang je v bivši občini Škofja Loka zajel »razne zadeve«, v Gorenji vasi najprej prosveto in šolstvo, pozneje pa »lokalno policijo« ter v Sorici prav tako prosveto in šolstvo. Personalne zadeve bivše občine v Škofji Loki so bile že toliko pomembne, da je bil ta rang primeren. Kar se tiče prosvete in šolstva pa je rang vse prej kot zadovoljiv. Za Gorenjo vas smo že komentirali ugodno spremembo navzgor. Za Sorico pa lahko rečemo samo to, da je razmeroma nizek rang samo dokaz več za zaostalost, ki jo izpričujejo tako razmere kot delovanje občine same.

Šesti rang zajema v Škofji Loki prosvetno-šolske zadeve, v Gorenji vasi in Sorici pa komunalo. Prosvetno-šolske zadeve so v občini Škofja Loka rangirane mnogo prenizko. Dopusčamo domnevo, da zapisniki s sej občinskega odbora v tej zvezi niso preveč točni. Vendar je znano tudi to, da je bilo v Škofji Loki več zasebnih šol s pravico javnosti in da je bilo novo poslopje osnovne in meščanske šole zgrajeno tik pred obravnavanim razdobjem. Obe okoliščini sta vsekakor v določeni meri razbremenjevali občinski odbor in vsaj po predvojnih merilih sodeč, omiljevali prosvetno in šolsko problematiko. Seveda pa se je treba zavedati, da je katoliški ženski red, ki je imel v Škofji Loki precejšnji delež pri šolstvu, vplival v marsičem konservativno in zaviralno. Komunala v Sorici, kot v Gorenji vasi, je nekako upravičeno spadala v šesti rang. S cestami in potmi je bilo v območjih podeželskih občin takrat nekako takole: Vse večje komunikacije te vrste so bile v rokah banovine in okraja, manjše pa v rokah uradno sicer nepriznanih vaških srenj. Občina je imela na skrbi razmeroma malo občinskih cest in še manj poti. Največ so bile to le ceste in pota v kraju, kjer je bil sedež občine. Kanalizacije v občinski režiji na kmetih še niso poznali, javna električna razsvetljava pa je bila tako rekoč šele v povojih.

Sedmi rang je zajel v občini Škofja Loka in prav tako v občini Sorica lokalno policijo, v občini Trata-Gorenja vas pa upravo občinskega premoženja. Vprašanja lokalne policije v občinah nikakor niso bila tako aktualna, kot bi to mogli sklepati po besedilu zakona iz leta 1933. Za te zadeve je bila pristojna žandarmerija, ki je bila v času nasilnih režimov pač vedno močna tudi na podeželju. Poleg tega pa so tudi občinske prigonsko-odgonske zadeve, ki so bile pereče nekaj desetletij prej, v obravnavanem razdobju že vidno zamirale. Domovnice so polagoma izgubljale svoj nekdanji pomen, hkrati s tem pa tudi zadeve občinske lokalne policije (vsaj tiste, ki naj bi o njih razpravljali občinski odbori na svojih sejah). Ta razvoj se je dobro pokazal v gorenjevaški občini, na kar smo opozorili že v drugi zvezi. Bolj ali manj slovesni sprejemi v domovinsko oziroma občinsko zvezo v letih tik pred II. svetovno vojno pa končno tudi niso več imeli v tolikšni meri lokalnopolicijskega značaja. Bili so le nekakšno

priznanje tistim, ki so po 10 letih neprekinjenega prebivanja na območju občine in zaradi svojih primernih moralnih kvalitiet domovnico zaslužili tudi po črki zakona. Vendar so bili ti primeri razmeroma redki, ali pa vsaj redko obravnavani na občinskih sejah. Med škofjeloške lokalno-policijske probleme je vsekakor spadalo vprašanje mestnega policajca. Bil je en sam in največkrat — pijanček. Kaže, da so si dali občinski možje z nastavljanjem in odstavljanjem ljudi na edino mestno policijsko službeno mesto kar precej opraviti. Nekaj podobnega bi veljalo tudi za druge občinske uslužbenke, ki so jih kar naprej odstavljali in nastavljali, morebiti tudi zaradi tega, ker so bili to »hvaležni objekti«, nad katerimi se je lahko izvajala sicer precej pičlo odmerjena občinska oblast in dejanska samoupravnost. Soriško lokalne policijske zadeve so se v glavnem izčrpavale v sprejemih v članstvo občine, torej v vprašanih domovnicah še v čisto tradicionalnem smislu. Vendar je prišlo kako takšno vprašanje na vrsto povprečno komaj vsako četrto sejo, ali z drugimi besedami, skoro nikoli.

C) Razčlenitev rezultatov analize o zadevah oziroma predmetih razpravljanja, ki smo jih razvrstili po stvarnih kategorijah

Stvarne kategorije so rezultat začetnih, najelementarnejših faz naše »content analize« zapisnikov bivših občin. Medtem ko je bilo treba pri formalnih kategorijah marsikatero zadevo nekako tiščati v ustrezen zakonodajni kalup in jo tako »usposobiti« za statistično obdelavo, je bilo s stvarnimi kategorijami drugače. Zbirali smo zadeve pod njihovimi praviimi imeni in jih v poznejših fazah kategorizirali samo po tem kriteriju. Ravnali smo torej induktivno in se pri kategoriziranju sproti prilagajati pogostnosti določenih zadev. Razumljivo je, da smo zato morali kategorijski volumen nekoliko povečati in namesto prejšnjih sedmih določili deset okvirov za kategorizacijo in rangiranje. Okvire smo določili posebej za samoupravne in posebej za manj samoupravne zadeve. Ta okoliščina je kategorijski volumen tako rekoč podvojila.

Za uvodno orientacijo potrebujemo najprej primerjalni pregled nad ranglistami konkretnih predmetov razpravljanja (zadev), in sicer ob upoštevanju vsake od obravnavanih treh občin in povprečij zadev, ki odpadejo na posamezno sejo (povprečja so izračunana na podlagi absolutnega števila zadev). Najvažnejša ugotovitev je ob primerjalnem pregledu ta, da kategorijski okviri obravnavanih zadev niso pri nobeni upoštevanih občin čisto enaki, čeprav so si v marsičem podobni. »Samoupravnostna« stvarnost teh zadev pa ni samo v omenjenem, ampak tudi še v nekakšnem ohlapnem šablonizmu. To zgovorno potrjuje:

— omahovanje bivših občin med tradicionalno srenjsko samoupravno prakso in birokratskimi prijemi, ki naj bi bolj ustrezali takratnim »modernejšim razmeram«;

— slabo poznavanje pravnih določb in še slabša prilagoditev zahtevam pravnega režima, ki so neredko tičale »med vrsticami« ustreznih zakonskih tekstov;

— oportunistično hlastanje za najrazličnejšimi bonitetami, če je bil razvoj občine in njenega območja dinamičen (Gorenja vas);

— dokaj okorno iskanje opore v obstoječem pravnem režimu in boj za namišljeno-privilegirane pozicije, če je bil razvoj občine (bolj institucije kot samega območja, ki je po svoje le napredovalo) v stagnaciji (Škofja Loka) ter

— popolna neobgljenost pri reševanju ali bolj nereševanju zadev, če je bila občina s svojim območjem vred še zelo zaostala (bivša občina Sorica).

Če torej upoštevamo omenjene splošne karakteristike aktivnosti obravnavanih treh bivših občin škofjeloškega območja v razdobju pred II. svetovno vojno, lahko rangirane podatke opišemo, in razložimo takole:

Samoupravne zadeve prvega ranga so pri vseh treh občinah podpore, in to predvsem socialne podpore. Tu je v bivši Jugoslaviji imela občina res še najbolj svobodne roke, če je seveda razpolagala s primernimi sredstvi. Samoupravnost je bila pri teh neljubih zadevah, kljub diktatorskemu režimu in v časih kriz, nesporna. Vendar so prav pri teh zadevah med občinami bistvene razlike.

Škofjeloška občina jih je reševala z nekakšno politiko »finančnega razbremenjevanja« tistih, ki so bili že tako ali tako plačilno nesposobni. Ni jih pa podpirala. Zelo značilno za tedanje ozke malomeščanske razmere v Škofji Loki je odiranje socialnih podpor na zasebno in prostovoljno dobrotelost in na področje manj samoupravnih zadev (ki so se reševale oziroma vsaj soreševale po državno-upravni liniji z angažiranjem raznih banovinskih in okrajnih institucij). Zanimivo je tudi to, da škofjeloška občina niti vseh zadev »finančne razbremenitve« ni rešila ugodno (razmerje 84 rešenih zadev proti 34 nerešenim). To dejstvo še podkrepljuje ugotovitev o ozkosrčnosti loških občinskih mož v tej zvezi.

Zanimiva je politika podpor v neprimerno bolj dinamični lokalni skupnosti v Gorenji vasi. Po srcu kajpada občinski veljaki tudi tu niso bili dosti boljši od očitno ozkosrčnih Ločanov. Toda bili so, po vseh okoliščinah sodeč, zvitejši, zaradi česar so bile te zadeve vsaj navidezno bolj humane in uspešnejše. Frekvenci obravnavanih zadev, pretežno socialnih podpor, je v Gorenji vasi daleč najvišja (v razdobju prvega sklica 7.34 zadeve na posamezno sejo, v razdobju drugega sklica pa 6.45 zadeve na posamezno sejo). Tudi »rešenih« je bilo teh zadev razmeroma veliko (v razdobju 1933—1937 211 rešenih zadev proti 24 nerešenim; v razdobju 1938 — marec 1941 pa 119 rešenih zadev proti 10 nerešenim). Skratka, v količinskem oziru je stanje odlično. Toda, če si ogledamo omenjeno dejavnost z vsebinske plati, vidimo, da socialne podpore povečini niso bile stalne, ampak enkratne oziroma občasne, da so bile izredno pičle podpore (le po nekaj desetakov), da so v okviru te dejavnosti izdajali beračem še posebne občinske bloke, ter končno, da so ob takšnem manevriranju večino revežev kar lepo napotili na domačo srenjo in brez kakršnegakoli večjega sramu (kljub vsej naprednosti in dvema finančnima zavodoma v kraju!) dopuščali hojo, ali bolje rečeno, trnovo pot onemoglih siromakov od hiše do hiše. Pri dajanju podpor raznim društvom in krajevnim institucijam (tudi karitativnim) pa je bila gorenjevaška občina širokosrčnejša, pri čemer je očitno, da je bilo občinskim možem obeh sklicev veliko do javne hvale. V okvir rešenih zadev s tega področja je spadalo v Gorenji vasi tudi izdajanje ubožnih spričeval in oddajanje v specializirane zavode za onemogle. Priznati je treba, da je bila občina tudi tu zelo »širokodušna«, zlasti če ji je uspelo prevaliti plačilno breme na koga drugega.

Podpore v Sorici izkazujejo neprimerno manjšo frekvenco kot v ostalih dveh občinah ter v razmeroma zelo dolgem razdobju tudi neprimerno manjšo absolutno številko. Bolj ali manj ugodno rešenih zadev te vrste je bilo v razdobju 8 let komaj 31, neugodno rešenih pa 13. Tudi v Sorici so bile v praksi tamkajšnje občine najbolj »priljubljene« občasne podpore. Potem je bilo še nekaj oddaj v hiralnico in nekaj pogrebov revežev na občinske stroške. Vse ostalo breme je v Sorici, bolj kot kjerkoli drugje, nosila srenja s svojo še zelo trdno zasidrano institucijo oskrbe po hišah. Sem so končno vštete še podpore družinam vojnih

obveznikov, ki so jih v Sorici dajali kar po »samoupravni liniji« in ne, kot drugje, po »manj samoupravni liniji« skupaj z vojaškimi in državnimi oblastmi.

Samoupravne zadeve drugega ranga so v vseh štirih variantah različne. Skupno jim je poleg ranga samo še to, da je njihova frekvenca znatno nižja kot pri podporah.

Škofja Loka ima na drugem mestu premoženjsko-pravne zadeve občine. Nepremičnine občine so bile vedno predmet izredno živahnega pravnega prometa. Občina je stalno kaj oddajala v zakup ali v najem ter kaj zamenjavala. Izgleda, da bi prav rada in pogosto tudi še kaj prodala, če bi je pri tem ne ovirali pravni predpisi in državna oblastva. Ker so bile na vsaki seji te zadeve na vrsti skoro po trikrat, lahko sklepamo, da so si občinski možje krčevito prizadevali, dokopati se po tej poti do stalnih in dobrih dohodkov. Vendar vse kaže, da jim težnja po rentništvu ni rodila najboljših sadov. Poleg 47 bolj ali manj ugodno rešenih zadev beležimo v tej zvezi 27 nerešenih zadev. Sklepati si upamo tudi to, da težnja občine k rentništvu ni bila povezovalna, ker je občane in volivce prej odbijala kot privlačila. Sedeti na renti in se rediti, to zna končno vsak; toda delati, ustvarjati in pomnoževati dobrine, tega v glavnem predvojna loška občina ni znala, ker ni bila iniciativna. Gospodarsko iniciativni so bili le redki posamezniki, vendar niso delali v prid ljudem, ampak le za svoj žep.

Gorenja vas ima v razdobju prvega sklica (1933—1937) na drugem mestu sprejeme v občinsko članstvo vključno z odgonsko-prigonskimi zadevami: v razdobju drugega sklica (1938 — marec 1941) pa podpore društvom in ustanovam (zlasti šolam) s poudarkom na politiki, kulturi in prosveti. V teh dveh podatkih se odraža zelo zanimiv razvoj, na katerega smo opozarjali že pri formalni kategorizaciji zadev.

V Sorici so na drugem mestu v ranglisti samoupravnih zadev proračunsko-virmanski posli. Na videz je to silno sodobno. Toda, če pomislimo, da so ti bivši »hribovski samoupravneži na lastno pest« imeli kar precej opraviti s tem, da so proračun skozi vse leto prikrojevali lastnim potrebam, je stvar drugačna.

Na tretjem mestu so rangirane v takratnem samoupravnem smislu: v Škofji Loki zadeve komunalnih del in gradenj (2.26), v Gorenji vasi (1933—1937) zadeve volilnih aktivnosti (1.47) in (1938—1941) zadeve proračuna in zaključnega računa (2.00), v Sorici personalne zadeve občinskih uslužbencev (0.71).

Komunalne zadeve in zadeve javnih gradenj v Škofji Loki ustrezajo mestu v rangi in tudi njihova frekvenca je primerna. Komunalne naprave so v Loki že od nekdaj vestno vzdrževali in jih upravljali. Mesteece je bilo čisto in zaradi svoje urejenosti še toliko bolj privlačno. Že pred vojno so imeli urbanistične načrte in se z njimi prizadevno ukvarjali. Takratna občina je gradila tudi stanovanja, odločilno prispevala pri gradnjah šol, vrtcev itd., a vse to v okviru svoje komunale. Priznati je treba, da je bila prizadevna in učinkovita komunalna aktivnost v Loki vedno povezovalni činitelj. Lahko rečemo, da je ta aktivnost eden tehtnih vzrokov, da so Ločani zelo zaverovani v svoj kraj in se radi vračajo vanj tudi po morebitni odselitvi.

Volilno-imenovalna dejavnost občinskega odbora v Gorenji vasi, ki je obsegala v razdobju 1933—1937 zadeve tretjega ranga, se je izčrpavala predvsem v delegiranju zastopnikov v razne institucije na višji, enaki in tudi nižji ravni. Tako so n. pr. volivci volili ali določali svoje zastopnike v Kmetijsko zbornico, v okrajni davčni odbor, v upravni odbor domačega gasilskega društva itd. Ni dvoma, da se v tem kažejo integrativne težnje na raznih nivojih. Vprašanje je samo, ali so dosegle zaželene učinke. V razdobju 1938 — marec 1941 pa so

v Gorenji vasi razvrščene na tretje mesto v ranglisti zadeve proračuna in zaključnega računa. Če smo v soriškem primeru gledali na te zadeve, ki so bile tam v drugem rangu, bolj skeptično, pri Gorenji vasi tega ne bomo storili. Sklepamo, da je bivša kmečka občina že dosegla tolikšen razvoj, da je njen odbor lahko upravičeno pogosteje razpravljaj o teh rečeh. Na njenem območju se je namreč prav tedaj začela živahno razvijati najraznovrstnejša obrtna dejavnost in hkrati vrsta drugih gospodarskih dejavnosti (n. pr. tujski promet oziroma letovišcarstvo, turizem, transport itd.). Dohodki občine so postali večji, prav tako izdatki. Ker so se zaradi tega postavke v proračunu pomnožile, je bilo smiselno in naravnost potrebno tudi obširnejše razpravljanje o njih.

Tretje mesto v ranglisti za »personalne zadeve občinskih uslužbencev« v soriški občini spet dokazuje vso njeno neogljenost in resnično konservativnost. Le kaj je moralo biti tako važnega s tamkajšnjim občinskim slugom, oglednikom mesa ali mrliškim oglednikom, da je zaradi tega n. pr. komunala na mnogo nižjem mestu v ranglisti?

Četrta rang samoupravnih zadev izkazuje: v Škofji Loki zadeve proračuna, zaključnega računa in rebalansa (1.65) v Gorenji vasi (1933—1937) prav tako proračunske zadeve (1.12), v Gorenji vasi (1938 — marec 1941) personalne zadeve občinskih uslužbencev (1.95), v Sorici zadeve oziroma razpravljanje o občinskih dohodkih in izdatkih (0.47).

V Škofji Loki je rang glede proračunskih zadev ustrezajoč in prav tako frekvenca (1.65 zadeve na posamezno sejo). Raven te občine je bila že tolikšna, da je terjala pogostejše obravnavanje teh zadev, čeprav so bile le-te resda tesno vklenjene v birokratske okvire.

Za Gorenjo vas so v razdobju 1933—1937 proračunske zadeve v četrtem rangu nekoliko nenavadne, kajti občina je bila takrat vendarle še precej kmečka. Toda obrtništvo se je tedaj začelo uveljavljati v izrednem obsegu, kar se je prav gotovo najprej pokazalo pri proračunu.

Občinski dohodki in izdatki so v Sorici preniško rangirani kot konkretni predmet razpravljanja. Poleg ranga je majhna tudi frekvenca (0.47 zadeve na posamezno sejo).

Med nižje rangiranimi samoupravnimi zadevami, razvrščenimi od 5. do 10. ranga, je večina takšnih, ki so prihajali na dnevni red na vsaki drugi seji občinskega odbora. Edino v bivši škofjeloški občini so v nižjih rangih tudi še zadeve z razmeroma visoko frekvenco (zdravstvo in socialna politika 1.19, proračun 1.03, sprejemi v občinsko-domovinsko zvezo 1.00 zadeve na posamezno sejo).

Manj samoupravne zadeve smo kvalificirali, nato pa kvantificirali prav tako v desetih kategorizacijskih okvirih po ustreznih ranglistah. Tega nismo napravili zato, da bi poudarjali njihovo pomembnost in visoko frekventnost. Nasprotno. V sorazmerno zelo podrobni razčlenitvi smo hoteli naglasiti njihovo neznatnost in nepomembnost. Kljub temu, da je takratni pravni režim hotel čim več zadev zbirokratizirati, mu to pri podeželskih občinah ni moglo uspeti. Občinski ljudje tega pač niso bili navajeni in tudi niso znali ravnati v strogo uradnem smislu. Zato so tisto, kar je zahtevalo takratno pozitivno pravo, tu in tam celo do smešnosti predruščili. Lahko rečemo, da so se neredko nalašč delali nevedne, samo da so se lahko držali starih navad. Še najbolj dosledno in v smislu takratnih pozitivno-pravnih predpisov pravilno so obravnavali manj samoupravne zadeve v bivši škofjeloški občini. Zato so zadeve te vrste pri njih razporejene po rangih

najbolj enakomerno in še najbolj adekvatno zahtevam pravnega režima; frekvenca obravnavanja na sejah pa je sorazmerno najmočnejša. V dinamični, vendar hkrati vsaj po mentaliteti še močno rustikalni gorenjevaški občini so manj samoupravne zadeve jemali veliko bolj po domače. To se posebno dobro vidi v razdobju prvega sklica (1933—1937). Frekventnost teh zadev je bila takrat v Gorenji vasi še prav neznatna in njih izbira največkrat še čisto neadekvatna. Kaže, da takrat niso dajali v odobritev uradniški instanci niti proračunov oziroma da o tem predmetu na sejah odbora niso še razpravljali. Nekoliko se jim je sicer že svitalo, da morajo dajati v odobritev razne premoženjsko-pravne zadeve, toda tudi to se je dogajalo silno redko. V razdobju drugega sklica (1938—1941) se je stanje glede manj samoupravnih zadev sicer nekoliko popravilo (bolj adekvaten izbor zadev, pri vseh rangih povečana frekvenca). Manj samoupravne zadeve v bivši občini Sorica pa dajejo vtis, kot bi izhajale iz odnosov med inštruktorjem (uradništvom na bivšem srezkem načelstvu) in inštruirancem (županom in občinskimi možmi v Sorici). Proračunske zadeve so z razmeroma izredno močno frekvenco na prvem mestu. Kaže, da je bilo potrjevanje proračunov s strani sreskega načelstva za Soričane vedno zelo trda šola in prejkone — neuspešna. Vedno je bilo treba kaj popravljati, izpustiti, vnesti na novo; toda konec koncev vendarle ne urediti, ne rešiti. Strah pred višjimi »instancami«, katerih navodil Soričani nikoli niso prav razumeli, je stalno povzročal nenavadno nerodno zamenjavanje pojmov.

Akterji lokalnega življenja, ki so vplivali na občinsko samoupravnost

Da bi se kar najbolj približali objektivni stvarnosti in prikazali razmere v zvezi z občinsko samoupravnostjo na loškem območju pred II. svetovno vojno po možnosti tudi z merili tiste dobe, smo se odločili za razgovore z nekaterimi še živečimi bivšimi občinskimi odborniki in predsedniki občin (župani) v Škofji Loki, Gorenji vasi, Železnikih, Selcah in Sorici. Informacije v tej zvezi so nam dale prav dobre pobude za to, da smo se najprej lotili proučevanja glavnih družbenih institucij in preko tega študija prešli na osrednji predmet razprave.

Samoupravno dejavnost občine v Škofji Loki smo si lahko takoj bolj živo predstavljali, kakor hitro smo imeli priliko govoriti z enim bivših županov, z enim bivših vodilnih občinskih odbornikov in z vdovo zadnjega predvojnega župana. Zanimivo pa pojasnjuje oziroma osvetljuje občinsko samoupravnost pred II. svetovno vojno v Škofji Loki socialno-poklicni sestav občinskih odborov dveh sklicev (liberalnega in klerikalnega). Liberalni sklic je imel 26 odbornikov, od teh je bilo: 9 (34%) obrtnikov, 6 (23%) trgovcev, 3 (11%) iz svobodnih izobraženskih poklicev, 3 (11%) uradniških upokojujencev, 2 (8%) zasebna uradnika, 1 (5%) javni uslužbenec, 1 (4%) samoupravni uslužbenec in 1 (4%) kmet. V občinskem odboru klerikalnega sklica iz leta 1936 pa je bilo med 18 odborniki: 12 (67%) obrtnikov, 2 (11%) zasebna uradnika 2 (11%) civilna cerkvena uslužbenca, 1 (5,5%) iz svobodnih poklicev (zdravnik) in 1 (5,5%) delavec (obrtniški pomočnik). Nobenega dvoma ni, da je klerikalna stranka odločno favorizirala obrtnike kot pristne »Štotskinde« in predvsem le njim zaupala vlogo akterjev lokalnega življenja. Liberalnejši sloj trgovcev je moral z njene liste kratko malo izginiti. Da bi si v tako sestavljenem odboru zagotovila res v vseh ozirih poslušne služabnike, je vanj vrinila celo oba civilna cerkvena uslužbenca — organista in mežnarja. Odveč bi bilo posebej razlagati, zakaj v odborih enega kot drugega sklica ni bilo oziroma skoro ni bilo delavcev.

Občina v Gorenji vasi je bila zlasti v gospodarskem oziru predstavnica najbolj razgibanega območja na Loškem. Kot smo sicer že videli, je bila to še vedno kmečka občina z razmeroma skromnimi samoupravnimi možnostmi po zakonu. Zato akterji občinskega življenja na območju Gorenje vasi že niso več predstavljali pretežno tradicionalnega tipa srenjskih mož, to je starejših in hkrati trdnih gospodarjev izključno iz plasti gruntarjev. Lahko pa se reče, da so bili kmetje med njimi še vedno v večini. Socialno-poklicna struktura občinskega odbora sklica 1933—1937 je bila takale: kmetje 9 (48%), obrtniki 5 (26%), trgovci 3 (15%) in mali kmetje 2 (11%); ona občinskega odbora sklica 1938 do 1941 pa takale: kmetje 11 (61%), obrtniki 4 (22%), mala kmeta 2 (11%) in trgovec 1 (6%). Sestav pove, da so bili v razdobju liberalnega režima obrtniki in trgovci v gorenjevaškem občinskem odboru močneje zastopani kot v razdobju klerikalnega režima, ko so bili kmetje tudi v absolutni številčni premoči. Vendar je značilno, da sta bila župana obeh sklicev trgovec.

Občina Sorica je imela takšne akterje lokalnega življenja, ki so delovali v skladu s stopnjo njenega razvoja ali točneje v skladu z njeno izredno konservativnostjo. Prav do zadnjega so se pred II. svetovno vojno v samoupravnosti te občine kazali izraziti elementi stare srenjske ureditve in se le rahlo prepletali s tistim, kar je terjal novejši čas.

Širše zgodovinsko ozadje občinske samoupravnosti

Zaradi skladnosti z osrednjim predmetom študije smo se za zdaj dotaknili le naslednjih dveh vprašanj:

— Ali so vplivala na zavest prebivalstva v občinski samoupravnosti tudi morebitna izročila starejših lokalnih skupnosti, ki so v bolj ali manj okrnjeni obliki eksistirala na loškem območju še vse do časa pred II. svetovno vojno?

— Ali je morebiti meščanski družbeni red ta izročila že v marsičem zabrisal oziroma jih deformiral?

Srenjska miselnost in zavest prebivalstva o občinski samoupravnosti

Ugotovili smo, da so v razdobju med obema svetovnjima vojnama zlasti starejši ljudje na loškem podeželju izhajali v vseh svojih stališčih do vprašanj občinske samoupravnosti predvsem iz stare vaške skupnosti. Prav dobro so se namreč še spominjali notranje povezanega življenja v njej, njene materialne baze, raznih aktivnosti v njenem okviru oziroma njeni režiji, njene organizacije in njenega vpliva na socialno razslojitev prebivalstva v lokalnih pogojih. Ne soglasnost nekega pravnega režima, ampak to, kar se je v resnici dogajalo v neki vaški skupnosti, se je torej v ljudstvu odražalo kot nekakšno bistvo njegove zavesti o občinski samoupravnosti. Upamo si trditi, da je bilo v določenih ozirih tako celo v sami Škofji Loki, kajti cehovsko-meščanska mentaliteta precejšnjega dela tedanjega prebivalstva je bila še prav blizu tistemu, kar je Marx videl v kapitalu kot »neposrednem podtahnjencu stare vaške skupnosti«.

Seveda pa moramo poleg omenjenega upoštevati še nekaj drugega. Kapitalistični proizvodni način si je v obravnavanem razdobju tudi na loškem območju že temeljito podredil agrikulturo. Zemljiška posest je bila že dlje časa

v krizi, in to celo mala individualna kmečka posest, da ne govorimo še posebej o srenjskih svetovih, ki so jih že od fiziokratskih časov sem razne delitve in agrarne operacije postopno odpravljale oziroma zmanjševale. Vse to je vaške skupnosti (srenje) zadelo pri korenini.

Kot smo že v uvodu naglasili, je bilo zaradi specifičnih zgodovinskih razmer prav loško območje tisto, kjer so se srenjske uredbe ponekod ohranile v pre-senetljivo izvirnih inačicah, ki se niso imenovalle samo vas, soseska ali srenja, ampak so imele kot lokalne skupnosti ponekod celo nazive, ki so izpeljani neposredno iz besede svoboda. Tako so posamezne »frajnosti« tudi na loškem območju že samo s svojim nazivom potrjevale takšne in podobne konstatacije svetovno znanih raziskovalcev, kot je n. pr. tale: »Kmetje so se čutili svobodne pripadnike krajevne občine.« Toda s tem še daleč ni rečeno, da so »frajnosti« na loškem območju že tudi nekakšna potrditev starejših teorij o marki, ki jim sodobni raziskovalci po pravici očitajo razne pomanjkljivosti.

Pri našem proučevanju posameznih tipov krajevnih skupnosti na loškem območju, ki naj bi vplivali v razdobju pred II. svetovno vojno na zavest prebivalstva o občinski samoupravnosti, in to preko tako imenovane »srenjske miselnosti«, smo se opirali predvsem na številna intervjujsko ugotovljena dejstva. Vendar smo zbrano gradivo potem še kritično primerjali z razno literaturo.

Bolj ali manj nedeljena posest in užitek *srenjskih svetov* sta se v obravnavanem razdobju nanašala na:

— *gmajne, gmajnde, komunšče ter vaške »frej svetove«* (vključno z vaškimi potmi, ulicami in kamnolomi). To so bila v glavnem slabša zemljišča, do katerih ni imel nihče posebnega interesa. Bila so to izključno vaška zemljišča, do katerih je imel pravico tako rekoč vsakdo. Do obravnavanega razdobja so celo ta zemljišča zreducirali na minimum. Lep primer za to so »komunšče« v Železnikih, ki so bile nekoč tolikšne, da so reveži na njih lahko pasli svoje koze, da so se lahko na njih igrali otroci itd. Kakor hitro je v tem kraju propadlo fužinarstvo, so »komunšče« razgrabili zasebniki. Nastala je situacija, na las podobna tisti, ki jo opisuje Engels v Položaju delavskega razreda v Angliji;

— *pašnike in delno tudi košenine, senožeti in travnike* — to je, že na nekoliko boljša zemljišča, pomembna za živinorejo. Prave pašne skupnosti, ki so v okviru srenje upravljale ta zemljišča, so bile v obravnavanem razdobju samo še v vseh štirih soriških srenjah in v Leskoviči. Drugod so bili srenjski pašniki, kakovostno gledano, bolj »gmajne« kot pa dobri pašniki. Srenja v Spodnjih Danjah je imela skupne tudi senožeti in celo travnike v bližini njiv;

— *ter prave skupne gozdove*. Pravi, tudi po idealnih deležih nerazdeljeni skupni gozd je delno posedovala v obravnavanem razdobju samo še spodnjedaj-narska srenja (ena od štirih soriških srenj). Vsi drugi gozdovi pa so bili na loškem območju razdeljeni že prej, če ne drugače, vsaj po idealnih deležih.

Kolektivne srenjske aktivnosti so v obravnavanem razdobju na loškem območju izkazovale še kar precejšnjo pestrost, čeprav moramo pri tem upoštevati omejitve, da se kot bolj ali manj zaključen sistem že niso več uveljavljale.

Med najaktualnejše srenjske dejavnosti je spadalo *napravljanje in popravljanje poti*. Zanimivi so nazivi teh aktivnosti, ki kažejo po eni strani na izredno stare tradicije, po drugi strani pa na prilagodljivost spremenjenim razmeram v raznih razdobjih. V Spodnjih Danjah so šli npr. »zgojne ali troje ramat«, v Sorici »na raboto«, v večini drugih srenj »na tlakoc«, tudi »na kuluk« itd. Srenjska dela na potih so opravljali ljudje vse do II. svetovne vojne brezplačno. Kmetje so pri tem nudili tudi prevozne usluge. Značilna je bila prostovoljnost

»srenjske tlake«, ki pa je bila vendarle po nezapisanem zakonu za vsakogar častna dolžnost. Podobno kot drugod so potrebnost srenjskih del pojmovali tudi na loškem območju kot nekaj samo po sebi umevnega. Zaradi takega običaja so bile kmečke občine pri svojih komunalnih nalogah močno razbremenjene in so to srenjsko aktivnost tudi podpirale. Njihova materialna pomoč je bila sicer zelo skromna, tem večja pa moralna pomoč, ali z drugimi besedami: s pohvalami se v tej zvezi ni varčevalo.

Srenjske aktivnosti pri *organizaciji in urejevanju paše* so bile v obravnavanem razdobju že zelo skromne; da, v večini vasi celo nepomembne. Edino v Spodnjih Danjah so imeli še vedno po 2 črednika z ustreznim številom gonjačev. Nekaj podobnega je bilo v Leskovici, kjer pa so imeli samo po 1 črednika. Srenja je poskrbela, da so bili ti ljudje primerno nagrajeni in da so pozimi lahko hodili »po čredi«, da so dobili primerno obleko in obutev itd. Tlako na pašnikih je srenja organizirala navadno spomladi pred pašno sezono. Popravili so pota do planin, ograde, studence, tamarje, hleve, pastirske bajte itd. Tu in tam je pred II. svetovno vojno kaka srenja oskrbovala še srenjskega bika, čeprav je bila ta živinorejska institucija že v občinski pristojnosti in so se pobirale skočnine že po pravno prepisanih tarifah.

Vzdrževanje in oskrba srenjskih revežev je bila v razdobju, ki je predmet naše obdelave, ena najpogostejših toda hkrati ena najslabših srenjskih aktivnosti. Bila je prava sramota za to institucijo in prejkone zanesljivo znamenje njenega razkroja. Naglasili smo že, da je pomenilo za onemoglega srenjskega reveža, hoditi »po srenji«, »po numarah«, »po kljukah« ali »po čredi« — hoditi eno najbolj trnovih poti.

Aktivnosti vzajemne pomoči med sosedi, ki so vezane na institucijo sosedov, pomenijo važen sestavni del srenjskih aktivnosti. So nesporno tudi sestavni del srenjske miselnosti ter za loško območje v razdobju pred II. svetovno vojno še posebno značilne. Ob sleherni nezdodi, ki se nekomu pripeti, mora prvi pomagati sosed. Sosed prvi pomaga tudi z nasvetom in materialno. Vse te aktivnosti (v katere pa ne spadajo takšne in podobne aktivnosti, kot so etnografsko zanimive, vendar danes pri nas že skoro izumrle gnojevože, steljarjenje, preja, metje prosa, ličkanje, hrvaška »moba« itd.) so bile prva stopnica in tako rekoč šola za solidarno udejstvovanje v srenji. Kdor se ni dobro odrezal kot sosed, se je še toliko slabše odrezal kot srenjčan.

Uprava srenjskega premoženja je bilo pri srenjah, ki so imele velika zemljišča, poleg tega pa še razne premičnine, vključno denar — prav gotovo zelo zahtevna aktivnost. Ni dvoma, da so se prav v tem delu kazali najmočnejši elementi lokalne samoupravnosti. Kdor se je naučil teh reči, mu tudi gospodarska plat občinske samoupravnosti ni delala posebnih preglavic. Ker pa je bila politična občina pri nas že od vsega začetka pod večjim vplivom državne birokracije, ni moglo trezno in gospodarno srenjsko upravljanje (lahko bi mirno rekli tudi samoupravljanje) na tej ravni nikoli priti do tiste veljave, kot bi v normalnem razvoju skoro moralo priti. Zaradi vmešavanja birokracije je občinska samoupravnost pri nas vedno najhuje bolehala prav pri gospodarskih zadevah. Zato ni čudno, če je naš preprosti podeželski človek v tej zvezi tako rad prišel na dan s tisto pikro, a pravično oznako »uradnik — ukradnik«.

Institucionalno-organizacijska shema povprečne in vsaj delno aktivne vaške skupnosti na loškem območju pred II. svetovno vojno je bila takale:

Vaška skupnost, v celoti imenovana srenja, gmajna, vas, soseska, podobčina, frajnost, gmajnda — zbor srenjčanov — starešina srenje: srenjski župan, vaški

mož — hranilci ključev srenjske blagajne, njenih premičnin in gospodarskih knjig — načelniki srenjskih odsekov in skupnosti: načelnik pašne skupnosti, načelnik gospodarskega odseka, organizatorji občinskih akcij — vaški čuvaji (nočni in poljski) — srenjski čredniki in gonjači — sosedge.

Srenja je bila kot skupnost nekoliko večje vasi, ki ji je navadno pripadalo še nekaj manjših naselij in zaselkov, v fevdalni dobi na loškem ozemlju podstopnja županije. Ni izključeno, da je bila v teritorialnem oziru takrat celo še nekoliko večja. Naj bo že tako ali drugače, eno bo pri loškem tipu srenje, kakršnega je zateklo razdobje pred II. svetovno vojno, vendarle držalo: Gre za zgodovinsko dokaj jasen tip bivše fevdalno podložne vaške soseske, ki je v mnogih potezah podoben enako podložni nemški vaški skupnosti, imenovani »Markgenossenschaft«. Za razmeroma majhno loško območje pa je, kljub omenjenemu, terminološko zanimivo nenavadno raznovrstno poimenovanje vaških skupnosti — srenj. Kot je razvidno že 'iz institucionalno-organizacijske sheme, se pojavlja to poimenovanje skoraj v vseh na Slovenskem znanih inačicah. Izjeme so primorske »komune«, dolenske »soseske« ter vzhodno-štajerske »občine« in »vesnice«. Že v neki drugi zvezi smo opozorili zlasti na izraz »frajnost«, ki pa je ob pojmovanju fevdalne podložne soseske kar nekam nenavaden.

Na zboru srenjčanov, ki so imeli pravico sodločanja (to so bili kmetje ali vdove-kmetice), so navadno izbrali tudi *srenjskega starešino* — srenjskega župana ali vaškega moža. Vendar v času pred II. svetovno vojno srenje na loškem območju že niso več imele vidnejših poglavarjev. Enako je bilo z vlogo hranilca ključev srenjske blagajne. Le-ta je namreč bila nekoč pri starešini srenje zaklenjena, njene ključe pa je imel kak drug zaupni mož. Pač pa sta bili v času pred II. svetovno vojno vidnejši samo še srenjski funkciji *načelnika pašne skupnosti in načelnika tako imenovanega gospodarskega odseka*. Opozoriti moramo, da sta ti dve funkciji nastali ali vsaj dobili svoje poimenovanje pod vplivom komisarjev za agrarne operacije. Ti so namreč hoteli določene srenjske aktivnosti zbirokratizirati in tako pospešiti likvidacijo srenje. To se jim je marsikje prav dobro posrečilo. Dosegli so, da so srenjčani zaupali funkcije načelnikov srenjskih gospodarskih odsekov najbogatejšim gruntarjem in najbolj zemlje lačnim ljudem. Ti so potem grabili deleže srenjskih svetov kot za stavo. Obenem so se za srenjski denar zelo radi pravdali in v posameznih primerih zapravdali kar milijonske zneske. Kakor hitro pa je v srenjski blagajni zmanjkalo denarja, jih je minila tudi pravdarska strast. Ljudje govore, da so se načelniki srenjskih gospodarskih odsekov baje okoriščali tudi na račun pravdanja.

Občasne srenjske aktivnosti so prav tako vodili in organizirali vplivnejši srenjčani, in to zlasti ob raznih nesrečah in ob tlakah za pota. Ti ljudje so bili ugledni in še dokaj sposobni. Srenjske tlake so bile navadno dobro opravljene, predvsem pa izredno poceni. Vendar smo mnenja, da se je sistem srenjskih tlak kljub temu, da je bil naročnikom vedno zelo dobrodošel, začel podirati takrat, ko so občine morale pri javnih delih zaposlovati brezposelne. Ti sicer niso delali zastonj. Vendar sta že dejstvi, da so brezposelni delali za zelo skromno plačilo v naturalijah (največkrat je bila to koruza v zrnju), obenem pa bili v hudi krizi le nekako zaposleni, v vsakem oziru odtehtali tisto, kar je nudila srenja.

Vaški čuvaji (nočni in poljski) so bili pred drugo svetovno vojno že redkost. Srenjskega poljskega čuvaja je v Sorici prevzela občina. V Železnikih in Selcih pa sta bila še več let po I. svetovni vojni prava srenjska nočna čuvaja, ki sta pri obhodih »pela ure«. V Selcih je bila za to službo na razpolago celo stara helebarda, ki je »hodila po srenji«. To pomeni, da bi moral praviloma z njo

stražiti vsako noč nekdo iz druge hiše. Vendar so se bogatejši vaščani in pozneje sploh vsi vaščani rešili nočnega »petja ur« s tem, da so za ta posel najeli stalnega čuvaja, najraje kakega invalida.

Vaški čredniki in gonjači so se prav tako vzdrževali v organizacijsko-institucionalnem okviru srenje. Na loškem območju je imela v razdobju pred II. svetovno vojno to vprašanje najbolje urejeno pašna skupnost v Leskovici. Vas je črednika najela skupno in mu delo v planini plačala pretežno v naturalijah. Preko zime mu je zagotovila »preživljanje po numarah«. Bogati kmetje so ga imeli na hrani po 20 dni, revnejši člani pašne skupnosti pa po 5 dni. Seveda s sposobnim črednikom niso ravnali tako kot z onemoglimi ubožci. V času, ko ni bil v planini, so mu zagotovili tudi dostojno prebivališče (npr. v kakšni podstrešni kamri ali v podobnem prostoru). Gonjače so vzdrževali izključno le bogatejši kmetje, predvsem zaradi tega, ker so imeli v planini večje število govedi.

Najvažnejša družbena institucija, ki se je odbržala v okviru srenje na loškem območju vse do začetka II. svetovne vojne, so bili *sosedje*. Pri opredelitvi te institucije se moramo zavedati, da je imel vsak srenjčan po 4, ponekod pa po 5 sosedov. Nikakor ni bilo nujno, da je bil človeku za soseda njegov najbližji sosed v fizično-prostorskem smislu. Res pa je spet, da si praviloma ljudje niso izbirali sosedov čisto na drugem koncu vasi. Institucija sosedov je bila dedna. Družine, katerih člani so bili drug drugemu za soseda, so to družbeno dejstvo skrbno varovale kot izročilo, ki je šlo potem iz rodu v rod. Huda je morala biti zamera, če je človek takemu svojemu sosedu resno rekel: »Ti nisi več moj sosed!« in si potem šel iskat drugega.

Lahko rečemo, da je na loškem podeželju institucija sosedov imela vse do najnovejših časov eno najmočnejših povezovalnih vlog. Bila je cement, od katerega je bila v odločilni meri odvisna integracija določene lokalne skupnosti. Kjer so se začeli sosedje pravdati in tožariti, je šla po zlu tudi vaška sloga. Tak kraj je navadno gospodarsko propadel. Vdor obrtništva na podeželje je že v razdobju pred II. svetovno vojno to institucijo močno oslabil. Toda tam, kjer so obrtniki znali spoštovati njen nezapisani moralni kodeks, vendarle za kraj ni bilo slabo. Gospodarsko je hitreje napredoval, obenem pa je bila zajamčena integrativnost s sicer tradicionalno institucijo, ki pa je bila v tistih časih vendarle še zelo živa. Sosedje so imeli svoj odločilen kohezivni pomen za lokalno skupnost tudi kot kontrolna grupa. Ne srenja, ne poznejša politična občina in niti cerkev niso mogle izvajati na posameznika tistega družbenega pritiska, kot pa ga je lahko izvajala institucija sosedov. Tu so nastajale sociabilne navade in običaji, ki so se v medosebnih odnosih oblikovali do največjih fines.

Tradicionalna družbeno-razslojitvena shema vaške srenje na loškem območju je bila pred II. svetovno vojno naslednja:

Srenjčani	{	Staroselci	{	kmetje (gruntarji, zemljaki)
				srednji kmetje (polzemljaki)
		Novoselci	{	novohišarji
				gostači (gostovi, osebenjki)
				srenjski reveži

Ta shema se v glavnem pokriva z že obravnavano, splošno razslojitveno shemo prebivalstva na loškem območju. Zato je ne bomo obravnavali v celoti, ker bi mnoge naše prejšnje konstatacije samo ponavljali. Pač pa moramo opo-

zoriti na posamezne detajle, ki so za loški tip srenje specifični. Staroselci so imeli vsi določene srenjske pravice, čeprav graduirane po premoženjskem stanju in temu ustrežajočemu načelu »pro rata«. Novoselci srenjskih pravic niso imeli, vsaj tistih ne, ki se tičejo uživanja zemljišča. Značilno za naš tip srenje je to, da je sproti in zelo vestno zaznamovala vse spremembe v družbeno-premoženjski graduaciji staroselcev. Deleži so se vedno zelo pedantno določali, tako da so bile razlike med enim in drugim slojem srenjčanov vedno velike in brez prehodov. Novoselcem, zlasti gostaçem, gostovom, osebenjkom in srenjskim revežem so skopo in le neradi nudili srenjske usluge. Tem se je dalo samo tisto, kar se je po nezapisanih srenjskih postavah nekako neizogibno moralo dati. K raznim tlakam in k drugim skupnim delom za vaško skupnost pa so jih kar vneto vabili. Poseben položaj so imeli novohišarji. Neredko so si postavili hiše kar na srenjskih svetovih, in to za prav skromno odškodnino in ob precejšnji podpori ostalih srenjčanv. Pri srenji je imel vedno odločilno besedo sloj kmetov gruntarjev. Polzemljaki, polkmetje so v glavnem le prikimali gruntarjem. Kajzarjem oziroma bajtarjem pa še tega ni bilo treba, kajti veseli so bili lahko, da so v okviru srenjskih aktivnosti sploh sodelovali. Socialna razslojitev srenjčanov je bila v razdobju pred II. svetovno vojno v glavnem še vedno v podobnem stanju, kakršno je bilo na loškem območju ob koncu preteklega stoletja. Na določene spremembe so vplivali edino novohišarji in srenjski reveži, ker jih je bilo vedno več. Gostaçi in osebenjki so številčno nazadovali. Predvsem velja to za vse štiri soriške srenje. Tamkajšnji kmetje so nekoç imeli vse polno gostaçev, in to najveç zaradi del na gruntih. Kakor hitro pa so mlajši ljudje že pred vojno začeli hoditi na delo v tovarne in se umikat domaçemu kraju, se je stanje spremenilo.

Viri

Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937. — Zakon o občinah iz leta 1933. — Ilešič, Slovenske pokrajine, Geografski vestnik št. 2/1956. — Planina, Kako se je razvila loška pokrajina, Loški razgledi I/1954. — Planina, Poljanska in Selška dolina, Ljubljana 1962. — Planina, Škofja Loka z okolico, Ljubljana 1962. — Sicherl, Podnebje Škofje Loke, Loški razgledi I/1954. — Pokorn, Loka, Krajepisno zgodovinska èrtica, Dom in Svet VII/1894. — Andrejka-Planina, Škofja Loka in njen okraj v luçi gospodarskih in kulturnih prizadevanj, Škofja Loka 1936. — Leksikon občin kraljestev in dežel zastopanih v drž. zboru, Dunaj 1906. — Marentiç, Slovenska vas pod kapitalistiçnim jarmom, Ljubljana 1957. — Blaznik, Posestne razmere v Selški dolini, Geografski vestnik X/1934. — Plestenjak, Bajtarji, Celje 1937. — Stojadinoviç, Savremena opština i naše selo, Beograd 1929. — Lebret, Guide pratique de l'enquete sociale, Paris 1952. — Duverger, Méthodes de sciences sociales, Paris 1961. — Uradni spisi bivše Sreske izpostave v Škofji Loki: Odloçbe o izdaji obrt. listov. — Uradni spis Sreske izpostave v Škofji Loki, naslovljen na pripravljalni odbor za ustanovitev Obrtne zadruge v občini Trata, občini Poljane in občini Javorje ter Oselica, opr. št. 1427/27. — Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. III. 1931. — Pitamic, Država, Prevalje 1927. — Polec, »Župan« in »občina« v novešem slovenskem izrazoslovju, Zgodovinski časopis 1951. — Die Gemeindeordnungen und Gemeindevahlordnungen der im Reichsrate vertretenen Koenigreiche und Ländern, Wien 1907. — Dolenc, Pravna zgodovina slovenskega ozemlja, Ljubljana 1935. — Karba, Narodne šege, Celovec 1897. — Okvirni državni zakon o občinah z dne 5. III. 1862. — Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1939. — Šušteršič, Moj odgovor, Ljubljana 1922. — Trstenjak, Uprava v Sloveniji, Spominski zbornik Slovenije, 1939. — Ogrin, Suša, Pokoren, Jagodiç, Kukman, Logar, Božiç in drugi; razna ciklostirana državno-upravna navodila, napotki, razlage zakonov itd. s strani bivše kraljevske banske uprave v Ljubljani za bivše občine. — Orožen, Vojvodina Kranjska, Ljubljana 1901. — Steska, Organizacije državne uprave, Ljubljana 1937. — Berelson, Content Analysis in Communication Research, Glencoe Illionis 1952. — Knjiga sejnih zapisnikov bivše občine v Sorici. — Škofjeloški občinski sejni zapisniki. — Zapisniki sej občinske uprave v Škofji Loki. — Zapisniki sej občinskega odbora v Gorenji vasi. — Steward, Area research, New York 1959. — Zapiski

pisca iz razgovorov in intervjujev. — Sezname občinskih odbornikov. — Marx, *Das Kapital*, I, II, Zürich 1933. — Pravila za oskrbovanje soriških skupnih gozdov, Ljubljana 1910. — Blaznik, Kolonizacija Selške doline, Ljubljana 1929. — Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, Škofja Loka 1938. — Blaznik, Pota in vidiki slovenske krajevine zgodovine, Kronika III/1955. — Blok, Harakternyje čerty francuzskoj agrarnoj istorii, Moskva 1957. — Britovšek, Razkroj fevdalne agrarne strukture in prehod na individualizirano kmetijstvo na Kranjskem, Kronika VIII/1960. — Dopsch, Die ältere Wirtschafts und Sozial Geschichte der Bauern in der Alpenländern Oesterreichs, Oslo 1930. — Elsener, Neuere Literatur zur Verfassungsgeschichte der Dorfgemeinde, Zürich 1961. — Engels, Položaj delavskega razreda v Angliji, Ljubljana 1948. — Grekov, Die altkroatische Republik Poljica, Berlin 1961. — Kocbek-Šašelj, Slovenski pregovori, reki in prilike, Celje 1934. — König, Die Gemeinde (Grundformen der Gesellschaft), Hamburg 1958. — Landecker, Types of Integregation and their Measurement, Glencoe Illinois. — Ložar, Narodopisje Slovencev, Ljubljana 1944. — Marx, Kritika politične ekonomije, I. zvezek, Ljubljana 1961. — Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, Razprava Znanstvenega društva, historični odsek, Ljubljana 1936. — Zontar, Hauptprobleme der jugoslawischen Sozial und Wirtschaftsgeschichte, Stuttgart 1934. — Engels, Izvor družine, privatne lastnine in države, Ljubljana 1947. — Dopis F. Hajnrharja (Lesna industrijska d. d. Škofja Loka) upravi občine Trata z dne 18. VIII. 1938. — Opomba: Vsi viri, ki niso označeni z letnico in krajem izdaje, so iz arhiva Loškega muzeja.

R é s u m é

LES ASPECTS SOCIOLOGIQUES DE L'AUTONOMIE COMMUNALE SUR LE TERRITOIRE DE ŠKOFJA LOKA AVANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Dans la période entre les deux guerres, la région de Škofja Loka avec les vallées de Poljane et de Selca représentait encore toujours une unité territoriale assez spécifique en ce qui concernait sa vie sociale, culturelle et économique. Il est néanmoins impossible de parler d'une quelconque indépendance locale, malgré »l'autonomie administrative communale« de ce temps-là: celle-ci n'était en effet qu'un enjolivement dans la formulation des lois qui affirmaient seulement les tendances centralistes de l'État bureaucratique bourgeois.

Puisque le région de Škofja Loka avait formé plusieurs siècles durant un seul domaine féodal assez important, les traditions y étaient peut-être plus tenaces et avaient plus d'influence que dans les autres parties de la Slovénie. En tout cas le souvenir de la vie dans le cadre des communautés locales d'une type plus ancien y était encore très vivant, ce qui se reflétait dans l'activité des neuf communes paysannes, et parfois même dans l'activité de la municipalité de Škofja Loka. D'autre part, ces communes tombaient de plus en plus sous la dépendance des fonctionnaires qui avaient pour tâche de les »contrôler«.

La structure générale des institutions sociales ainsi que les conditions sociales apportent des preuves de la vie difficile que la région de Škofja Loka a connu entre les deux guerres. Cette mauvaise situation ne put être améliorée ni par la conscience sincère et authentique de l'autonomie communale, ancrée dans les idées de la population, ni par cette »autonomie« promise par les lois. La première n'était pas à la hauteur de la situation du fait de son conservatisme et de sa faiblesse, et la seconde ne comptait même pas, puisqu'elle n'était pas sincère.

Cette petite étude est basée sur les ouvrages assez nombreux concernant la région de Škofja Loka, et notamment sur des documents conservés dans les archives du conseil municipal et du Musée de Škofja Loka. Les procès-verbaux des conférences du conseil municipal ont été étudiés d'après la méthode de l'analyse de leur contenu. Les objets des discussions lors de ces conférences, que nous avons analysés, représentent la base de nos constatations et de nos conclusions. Certaines circonstances ont été élucidées à l'aide des entrevues.